

NYA ARGUS

Hundratredje årgången

Nr 1-2 · 2010

Ika Österblad: *Bryderikurs*.

Teckning gjord efter föreläsning av "broderikurs" (2008)

Kommentarer: Lokala frågor

<i>Ann-Christine Snickars</i>	Det finlandssvenska poesiåret 2009
<i>Charlotte Sundström & Tom Östling</i>	Det finlandssvenska prosaåret 2009
<i>Ika Österblad</i>	Insektinsikter
<i>Mikael Böök</i>	Gamla och nya biblioteksvisioner
<i>Stig-Olof Londen</i>	Lycksalighetens grav
<i>Tom Sandlund</i>	Reflektioner kring ett par klassböcker

Panoptik:

<i>Robin Valtiala</i>	En diktstad värd att gräva fram
<i>Tom Östling</i>	Bundna och fria danser; <i>Lipusta revitty tähti</i>

REDAKTION:

Huvudredaktör: Trygve Söderling

Redaktionssekreterare: Yasmin Nyqvist

Niklas Bruun, Kristian Donner, Susanna Fellman, Nils Erik Forsgård, Barbro Holmberg,

Martina Reuter, Tom Sandlund, Folke Stenman, Charlotte Sundström, Ingmar Svedberg,

Tom Söderman, Clas Zilliacus, Tom Östling

Manuskript till Trygve Söderling, Broholmsudden 3 C 21, 00530 Helsingfors, tfn + 358 (0)9 759 25 92

eller Yasmin Nyqvist, Lilla Tavastgatan 6 A 20, 20500 Åbo, tfn +358 (0)45 6713327

Prenumerationer, honorar och arvoden: Yasmin Nyqvist, Lilla Tavastgatan 6 A 20, 20500 Åbo

E-post: nya.argus@kolumbus.fi

<http://www.kolumbus.fi/nya.argus>

PRENUMERATIONS- och ANNONSKONTOR:

Postbox 52, 00251 Helsingfors

Prenumerationspris: ½ år 40 € ½ år 25 €, i Sverige ½ år 400 kr, ½ år 250 kr

Annonser: ½ sida 100 € ½ sida 70 € ¼ sida 50 €

Sampo 800014-102076; Sparbanken Aktia, checkräkning 405511-13963

BIC: DABAFIHH IBAN: FI10 8000 1400 1020 76

I detta nummer medverkar

Mikael Böök	biblioteksaktivist, Lovisa
Stig-Olof Londen	professor emeritus, Helsingfors
Tom Sandlund	professor emeritus, Helsingfors
Ann-Christine Snickars	litteraturvetare, kritiker, Åbo
Charlotte Sundström	journalist, Helsingfors
Trygve Söderling	huvudredaktör för Nya Argus, Helsingfors
Robin Valtiala	författare, Helsingfors
Ika Österblad	tecknare och typograf som studerar biologi, Korsholm/Helsingfors
Tom Östling	journalist, Karis

Nya Argus markerar decennieskiftet 2010 med en lätt visuell detoxifiering.

Tidskriftens yttre har följt samma linje genom hela Argus/Nya Argus historia, och vi ser ingen anledning att avvika från den. Tecknaren och typografen Ika Österblad har gjort några finjusteringar där ekon från 1900-talets tidigare hälft kan anas. Bland annat återgår vi nu till ett magert rubriktypsnitt – en formspråklig gest som rådde från tidskriftens start i december 1907 till och med april 1963.

Den nya rubrikstilen heter Life.

KOMMENTARER: TRYGVE SÖDERLING

Lokala frågor

Den ljumma majoriteten avgör. Hurri-kramande finnar som kanske också gillar salmiak, thaimat och tangosjungande romer. En vardaglig uppskattning av kulturell mångfald är den bas som vi, landets *kotiruotsalaisia* (hemmasvenskar), lever på.

Den finska majoriteten borde ses som den tyngsta faktorn i alla finlandssvenska strategier. Utan majoritetens stöd skulle det ena nationalspråket vara trängt på riktigt. Ändå hamnar de språkligt ofrusterade finnarna ofta i medieskuggan. Man får mera dramatiska rubriker på de anonyma hatbloggarna.

Den 'debatt' som då följer riskerar att skapa dels fiendebilder, dels språkmartyrer. Med andra ord, halka ner på samma nivå som angriparnas. Om finlandssvenskarna börjar se sig som offer för aktiv förföljelse, då har också vi blivit populister. Vi har fått ett litet drama där vi alla är hedersförtryckta på var sitt håll: både finska och svenska är ju små språk i världen. Tyck synd om oss nu!

Ett överslag i den vägen bidrog en skribent med i höstas i *Hufvudstadsbladet*. "Innan boskapsvagnarna börjar rulla" slutade den skärrade kolumnen. Att dra paralleller mellan nedläggningen av Ekenäs BB och Hitlers förintelseprojekt, eller kanske Stalins utrensningar, är tanklöst på minst två sätt. Dels finns det ute i världen folk som är hotade och förtryckta på riktigt. Dels insinuerar talet om deportation att majoriteten av Finlands befolkning skulle

ha mycket nära till barbariet, snarare än att stå för ett pluralistiskt samhälle med plats för många slags medborgare och subgrupper.

Oroande trender finns, men ska ses i sina proportioner. Det är till exempel betecknande att den gamla *isflaks*-metaforen (krympande, försvinnande) har ersatts av ordet *domänförlust*, ett mera slipsklätt spöke. Hotet har blivit byråkratiskt och handlar om att smygande tappa mark i administrationen. Mera Kafka än växthuseffekt, även om också snitt i domäner kan göra ont.

Framför allt har många inlägg i den senaste tidens debatter på finlandssvenskt håll präglats av vanföreställningen att språkminoriteten utövar någon sorts självstyre. Där har möjligen Svenska folkpartiets retorik blivit en fälla för partiet självt. Enligt retoriken kan språket försvaras bara om SFP får alla de svenskspråkigas röster – och det får ju Partiet, i stort sett. Ändå har motgångarna hopat sig. Då måste ju förklaringen vara en hemlig agenda, illvilja och konspirationer i buskarna?

Fantasin flödar också när Fonderna försöker träda till och lappa på där Partiet har misslyckats. Så kallade framtidsscenarioer produceras av den för ändamålet grundade tankesmedjan. Ordet "framtid" annekteras i fantasifulla berättelser, ungefär som sexualiteten ges nya betydelser när den skrivs in i psykoanalysens mytrepertoar. Där andra brottas

med Oidipus antas finlandssvensken dras med ett väldigt Framtidskomplex.

Den mest uppenbara förklaringen till de aktuella domänbakslagen nämns alltför sällan: när det politiska klimatet som helhet drivit högerut har SFP förlorat sin vågmästarroll. Någon ser det kanske som en paradox att framgångar för SFP:s borgerliga regeringskolleger i slutändan tenderar att "rationalisera" bort svenskan ur de i teorin allt mer kostnadseffektivt *outsourcade* och privatiserade serviceprodukter som ska ersätta välfärdsstaten. Man kommer att tänka på den militära eufemismen *friendly fire* och på att faktum att kulorna kommer från de 'egna' leden är klen tröst för den som träffas. Men egentligen föreligger här ingen paradox, minoritetspolitik är ju inte automatiskt nyliberal. Borde SFP i den nya strategiska situationen bli ett vänsterparti? Resonemang om detta saknas i den färskta fondproducerade visionen *Det svenska i Finland år 2030* (Magma 2010).

I vissa nyfennomaners ögon är skolornas "tvångssvenska" en del av ett tusenårigt förtryck. Det kan vara på sin plats att påminna om att obligatoriet inte är äldre än grundskolreformen och att det infördes under 1970-talet. Som historikern Henrik Meinander har påpekat spelade Urho Kekkonen och Johannes Virolainen en avgörande roll för att svenskan togs in i den finskspråkiga skolan: två ledande centerpolitiker. Det kan kännas ironiskt med tanke på att just Centern drivit på flera av dagens domänförluster.

Att landets passivt välvilliga majoritet fortsätter vara välvillig är alltså grundbulten nummer ett för svenskan i Finland. Bult nummer 2 är att Finland fortsätter vara ett nordiskt rättssamhälle, med, kunde man tillägga, 3) tillräckliga statliga muskler. Staten är minoritetens bästa vän. Privata fonder kan komplettera och lappa på, men inte skapa en egen stat. Troligen betalar Samlingspartiets utrikesminister Alexander Stubb sin TV-licens, och stöder därmed rundradiobolaget YLE:s bland annat svenskspråkiga verksamhet. Vid den förra regeringsbildningen i Sverige framgick ju att flera av Stubbs konservativa kolleger där hade struntat i avgiften, delvis säkert av ideologiska skäl. Samhälleligt upprätthållen media-verksamhet är ju de facto en form av socialism. För

finlandssvenska borgerliga politiker är det lättare att älska licensavgiften, ett russin att plocka ur den kaka man annars motarbetar. När *public service* är service för just mig är den OK.

Ytterligare en viktig faktor för svenskan i Finland är 4) Sverige, trots att det en gång inspirerande sociala experimentet idag mera liknar en svårsåld SAAB. Vi är naturligtvis beroende av att landet i väster fortsätter vara åtminstone i någon mån ekonomiskt och/eller kulturellt intressant. Som en sista faktor, 5), kan man nämna finlandssvenskarna själva, även om våra möjligheter att påverka eller ens agera kollektivt ofta överskattas. Det är bra att finlandssvenskar är synliga i olika partier eller blir kändisar i den nationella kulturen, från *Glitterscenen* till *Uutisvuoto*. Finlandssvenskhetsstrategerna talar gärna om vikten av positiva galjonsfigurer. Minst lika viktigt är i alla fall myntets andra sida, det som inom alkoholpolitiken kallas för *harm reduction*. Vi kan inte få alla att älska oss, men kan vi kanske ge dem färre skäl att hata oss? Om en Mikael Lilius uppfattas som "typiskt finlandssvensk" är det en symbolisk domänförlust som på en enda dag knäcker årtal av välmenande upplysningsarbete.

Riktigt förödande vore om någon SFP-institution eller *brand*-arbetsgrupp en dag proklamerade en officiell "finlandssvensk identitet" – en missriktad vision som faktiskt har sina förespråkare. Har man en identitet kan den angripas. Är man däremot sig själv, motstridig, mångskiftande, ett pluralis – precis som majoriteten är det – får de etniska utrensarna svårare att koppla ett grepp.

En gång i tiden sågs "tanter" som talade svenska högt i spårvagnen i Helsingfors som ett allvarligt hot mot folkstammen: de ansågs bekräfta en fördom om snorkighet, desto farligare som den inte var tagen ur luften. Därför blev jag glad när jag för en tid sen, just i en spårvagn, hörde en 20-årig finlandssvensk mobilpratande primärvårdartjej länge och med hög röst diskutera dom tyska metallrockarna *Rammsteins* kommande konsert i Finland.

Allt som kan bryta klichébilden av en gemensam "identitet" är hemåt för den svenska aspekten på landet Finland.

15.2.2010

Stolt som en far!

Svenskfinlands viktigaste förnyelsebara resurs är lyriken

Lyrikåret 2009 präglas av ett exceptionellt allvar. Den här gången tycks man gå rakt in i de svåraste av frågor, eller ge sig ut på den vandring livet kräver att vi förr eller senare ska gå. En väg är in i ålderdomen, en är sjukdomens väg, en är vägen inåt, ett befrielseprojekt, kanske det svåraste av alla. En väg söker Gud, en väg söker sig tillbaka till det barn som formade den man blev. Längs en väg söker man efter uttrycket, formen, längs en annan söker man sig själv i formen. Två samlingar handlar om vidder, geografiska och andra. Och flera återkommer till ögat, till synsinnet som är vår kanske främsta tjänare i kommunikationen med omvärlden. Två är skrivna av den äldsta generationens poeter, födda på 1930-talet. Den yngsta av poeterna är femtiosju år yngre än den äldsta. Två samlingar är återkomster efter några års lyrisk tystnad.

* * *

Jag är stolt som en far. Fågeln behärskar sitt öde.

Matilda Södergran (f. 1987) som debuterade 2008 med den intensiva samlingen *Hon drar ådrorna ur*, går raskt vidare med samling nummer två, *Deliranten*. Den rör sig i mer eteriska sfärer och den är, om man tittar närmare, mer målmedveten än hallucinatorisk. Jag läser in en berättelse om en fågel som börjar flyga. Samtidigt är diktens jag nästan ett med fågeln:

*Upptagen av min egen grace. Flygfärdigheten.
Orimligheten.*

Djurets verkliga prövning och förmodade fullkomlighet.

Ger dikten antydningar om sin egen flygfärdighet? Jag tycker det. I den första samlingen värjde sig diktjaget furiöst mot att bli definierad. Den dominerande arenan var sexualiteten. Fortfarande är dikten kroppsligt förankrad, men konfrontationerna i aggression eller lust är inte lika påträngande. Dikterna kretsar kring (eller i) en förvirring, försöker, som föregångaren, men inte lika ettrigt, formulera det tills vidare osägbara. För den som nödvändigtvis vill "förstå" allt i en diktsamling är detta inte rätt bord. Matilda Södergran har valt att skriva sig ut i det okända, det kräver kurage, och det har hon.

* * *

ATT VÅGA VARA IGENKÄNNBAR.

Funny. Det vi vet om Jones är att Brown heter Oscar Rossis (f. 1976) tredje diktsamling. Man blir inte riktigt klok på titeln, den skulle kunna vara något som fastnat i ens dator då man inte gitte namnge en ny fil utan bara lät de första orden beteckna den. Det är också osäkert om det är dikter det är fråga om, en texthelhet är det dock. Man kan till och med skönja en rudimentär historia, kanske en kärlekshistoria, men för det mesta strekar sjoken hit och dit på ett ganska obstinat vis. Rytmen är också medvetet hackig, ibland väller text ut över hela sidan inklusive marginalen, ibland får man bara några få rader på varje uppslag. Argumentation, eller till och med

gräl, uppstår också, orsaken är oviktig, bullret är huvudsaken. Man kan föreställa sig kontrahenterna som enerverande röster i ens eget huvud, om man vill.

Vore det inte för vitaliteten skulle textsamlingen vara mindre användbar. Nu kör man i stället med en vårfloedsteknik, som kan ha önskad effekt. Men de motto-liknande citaten är på tok för många, hjälps inte att de nästan alltid har intelligenta upphovsmän. Vart strävar då *Funny*? Kanske vill texten sätta sig i rörelse mot det jag spontant plockade ut som ett av dess mål: modet att vara identifierbar. Kanske vill den samtidigt det motsatta: fly undan, vara oläsbar.

* * *

Rädslan för frihet finns hos oss alla. Den är stor.

Först kunde man tro att *Händelser. Ur Nya Pressen 1968-1974* är en titel som hamnat på fel sida i bokenkatalogen. **Henrika Ringbom** (f. 1962) som är författaren har också journalistik i sitt förflutna. En tidningshistorik? Nej, prosadikter, som återger den läsning som var flickan Henrikas, emellanåt med ett påtagligt skolbarnsidiom som odlar ett slags ultrarealistiskt fokuserande på fascinerande detaljer. Man vill lära sig allt om världen.

Under *Nya Pressen*-åren sker också epokgörande och omvälvande ting. Månlandningen. Kriget i Vietnam. Manson-morden. Uri Geller. Baader-Meinhof. Men syftet är inte att bara återkalla minnet av skeendena, utan att problematisera vår avläsning av dem – såsom det står om dem i bladet. Henrika Ringboms texter avläser ju också flickan som möter världen. Och flickan möter också världen i en annan flicka. På bokens omslag kan man se pressbilden av Vo Thi Lien, hon som överlevde napalmbombningen av Song My, och vars nakna, brinnande förtvivlan fotograferades och kablades ut över hela världen. Vo Thi Lien reste runt och vittnade om krigets fasor; den läsande flickan möter hennes outgrundliga blick.

Jag läser texterna i *Händelser. Ur Nya Pressen* som en studie i hur oskulden långsamt, under stor förundran, lämnar den unga läsaren. Någon väg tillbaka finns inte, fastän tidningens språk

ofta är sorglöst. Jag stannar upp inför till exempel astronautfruarnas hektiska glättighet. Det är första gången jag försöker leva mig in i deras perspektiv. Jag repeterar en tänkt replik: "... när min man kommer hem från månen..."

* * *

*Jag är på väg bort
till en avlägsen och fridlyst region
i mig själv, på väg hem,
för att hela minnet av en tillit
som slitits ut ur odjuret
jag gömde under ett ramsvart hjärta.*

En ny diktsamling av **Martin Enckell** (f. 1954) väcker stort intresse, det är så länge sen sist. 1996 kom *Där kärleken är en dunkel och förödande företeelse*. Och man kan säga att *Under ett ramsvart hjärta* är uppföljaren. Där står: "stiga ut i natten", det rör sig om en nedstigning, en vandring genom mörkret, med sig själv, mot en frihet, förhoppningsvis. Det är en ensam vandring, och varje dikt börjar abrupt som mitt i ett andetag. Det är en inre isolation som var och en som upplevt en skilsmässa känner vittringen av. Dit vill man inte igen. Men att arbeta sig fram i ljuset är en nästan övermäktig uppgift: "det ljusnade aldrig/trots att jag bar ut mängder med mörker".

Vem vill läsa sådant? Svar: många, för det finns en energi i raderna som får en att vilja fortsätta, röra sig uppåt i stället för att sjunka. Hoppet är att det finns heliga platser, i dikten är de några nämnda buddhistiska platser i Indien och Burma, men det kräver ingen arbetsam läsning för att man ska kunna placera dem inom räckhåll för sig själv.

* * *

Det sakrala bidar, som en mor en bångstyrig.

Ryggens nymåne, **Susanne Ringells** (f. 1955) prosalyrisk svit om människan och om gudslängtan, utgår från den mänskliga kroppen. Ryggens böjning när man ber, kan påminna om nymånen. Det är också kroppen som kallar på Gud, "organismens tysta rop" är det som kommer först.

Det kroppsliga, och den respekt Susanne Ringell har för det, är också det som gör ämnesområdet ut-
härldligt. Gud är ingen auktoritär figur som bestäm-
mer och kräver lydnad, Gud är i stället det som
behöver oss och som vi behöver. En gudsliknelse är
barnets fontanell, den sårbara punkt på hjässan där
skallbenet ännu inte växt ihop. Gud är det mjukaste
hos människan. Men Gud kan också ligga på lur för
att sedan drabba en med full kraft – då är bilden
gammelgäddan.

Susanne Ringells texter håller sig alltid till det
konkreta, det är Kerstin, en vanlig, ibland lite tafatt
kvinna, som är pilgrimen här. Det finns inget mo-
raliserande. Där moraliteten serverar uppfostrande
exempel, dissekerar *Ryggens nymåne* på ett sam-
tidigt försynt och systematiskt sätt den patriarkala
regelstinna religiositeten. Det är utmanande, för det
är ju lättare att säga nej tack till en rigid institution
än att vända ryggen till ett vederkvickande samman-
hang. Hugsvalande. Det är ett ord som hon använder
– det hör man inte längre i radions morgonandakt.

Susanne Ringell är inte först med att poängtera
vikten av det moderliga i religionen, men hon är en
av de bästa på att förankra den i det sant mänskliga,
det som ligger långt ifrån den rättfärdiga norm man
lärt sig att många inom kyrkan vill att vi ska sikta
på. Susanne Ringell åstadkommer det här genom
sitt träffsäkra språk. Hon tillåter inga tomma fraser,
hon har aldrig gjort det. Ett genomskinligt, lakoniskt
språk är hennes verktyg. Spetsat med humor.

* * *

*Så hördes ett pickande ljud och en röst:
"Där är du ju, står du här ensam i mörkret!"*

Seendets rike av **Torsten Pettersson** (f. 1955) är
den tredje och avslutande delen i den trilogi som
började 2002 med samlingen *Varje dag*. Mittersta
delen *Mörkret. Det börjar. Glansen. Den varar.*
släppte redan in en del ljus, men *Seendets rike* bju-
der en slutgiltigt in i ljuset.

*Med ögonen tryckta mot en springa
ser jag mig vandra med människor
i stora och ljusgula rum.*

Om det finns en metod som heter iakttagande med-
verkan så är det så här den ser ut, den är självklart
intimare än antropologens deltagarobservation och
sätter alla sinnen i rörelse. Det finns också en balans
mellan "jag" och "vi", också i diktsviten om en av-
slutad kärlek finns den, som en lågintensiv tillfreds-
ställelse som ska räcka länge. Samma känsla sitter i
språket, som är vigt och aktivt. Det vill peka ut, röra
vid, röra om, göra synligt.

* * *

*Jag drömmer
att jag vaknar och vandrar
i oländiga trakter i norr.*

Mary-Ann Bäcksbackas (f. 1944) tredje diktsam-
ling utspelar sig i drömmen och i minnet, men mest
i Arktis. Det är inte ett skivbordslandskap, hon har
själv rest i området. Och hon har gett sig av frivil-
ligt, av intresse för vidderna, faunan och klimatet.
Men Mary-Ann Bäcksbacka har också ett stort so-
cialt intresse, och det syns också här, fast det så att
säga är glesare befolkat. Det kanske syns bättre just
därför. Den arktiska kylan är ju också en inte alls
långsökt metafor för samhällsklimatet i dag. Den
som inte vet att rusta sig får bombsäkert köldska-
dor. Och det är inte längre "alla för en" utan "var
och en för sig".

De vita vidderna är förstås den metaforiska or-
ten för människans ensamhet. Men de kan också få
vara projektduk för allt man behöver göra sig
av med:

*Det oemotståndliga vita.
Den doftlösa friskheten.
Tystnaden äter mitt mörker, gör mig
lätt att bära. Bara det inte blåste så
förfärligt.*

* * *

*Att åldras är inte
att lämna något, men att
under nuets molnstod
vända sig om, och se ut
över sitt liv, en ännu*

*oläst bok. Allt,
som den innehåller,
återstår!*

Bottniska nätter är en titel som vinkar till antiken och Aulus Gellius, romersk författare, död kring 180 e.Kr. Hans *Attiska nätter* innehöll stort och smått och det är en del av **Gösta Ågrens** (f. 1936) attityd – och humor – att ställa sig själv och Österbotten strax invid. Ett nytt tema har kilat sig in i samlingen med en obönhörlig auktoritet. Gösta Ågren har fått diagnosen glaukom, en ögonsjukdom som innebär en förtvining av synnerven och en gradvis begränsning av synfältet. Sjukdomen gör genast tjänst som diktmotiv. Och Gösta Ågren verkar aldrig ha trott att det bara är historia och mytologi som ska förse oss med betydelsedigra gestalter som till exempel ”den blinde”. En dag är det vi själva som får spela de där rollerna. Han får oss att förstå det, lite ampert men inte utan värme. Dikten som har sjukdomens namn är en av samlingens vackraste.

* * *

*vaknar hör ljus
av vatten
ljud av årtag*

ögonen öppnas

inåt

Peter Sandelin (f. 1930) har varit med som poet i nästan sextio år. En konsekvens av det är att han erövrat nya läsargenerationer och som poet blivit ung på nytt. *Stenar och ljus* heter 2009 års samling, och den upparbetar mycket av hans tidigare tematik – som låter sig uppsummeras just i ”stenar och ljus”. Det finns också en lätthet och elegans i dikterna som man får om man arbetat med konstnärligt uttryck ett långt liv. Ett viktigt motiv i samlingen är det ofrånkomliga åldrandet. Det tär särskilt på ögonen, så är det för poeten och målaren, så kommer det att vara för hans läsare. Och åldrandet kommer att ta allt, för många tar det hörseln före ögonen. Kritiker med god hörsel läser nonsensreplikerna i dikten ”(avlyssnat samtal)” som uttryck för skojfriskhet och

humor, men man kan också läsa in en nedsatt hörsel i premisserna. Jag ser i alla fall min egen framtida belägenhet i just de raderna.

Peter Sandelin skriver också den mest finkänsliga kärleksdikt man kan tänka sig. Där finns ett samförstånd som inte behöver stora ord, bara några subtila kombinationer. Han skissar också hur hisnande det är att vara den mottagande: när den älskade ser på en blir man liksom översköld av ljus. Man blir lite lycklig av att läsa det.

* * *

En uppmärksam läsare har kanske noterat att poeterna presenterats från yngst till äldst. Det är av hänsyn till ungdomen, som har en lång väg att gå. Jag tänker på det i tid, för Svenskfinland tycks ha har ett exceptionellt gott klimat för poeter. Man kan hålla på länge.

Konkurrens finns också. Och bredd. Sällskapet ovan är ju bara en kedja i den stora laguppsättningen. Nästa år kommer andra, kanske lika många. Lyriken kan mycket väl vara vår allra viktigaste förnyelsebara resurs. Den är i alla fall ett tills vidare okorrumpert område, där allt är allvar. Och som för att understryka att ingenting ska vara så lätt plockar vi sista ordet ur Gösta Ågrens *Bottniska nätter*, dikten ”Till en ung kollega”, som avslutas (och här hoppar jag över en sofistikerad överklivning, förlåt!) så här:

*just då, när han
tystnat, när allt
är tydligt och avslutat
som en notis,
börjar dikten!*

ANN-CHRISTINE SNICKARS

*En lista över de böcker som kommenteras i det
här numrets prosa- och poesiöversikter finns
på sidan 35.*

Dick lit, chick lit, utsugna kineser och ond bråd död

*Tom Östling och Charlotte Sundström har tagit del av fjolårets
finlandssvenska prosaskörd, som vid sidan av bred epik bjöd på mycket
självbiografiskt stoff, faktion och journalistiska dokument.*

Thrillern har arbetat sig fast i den finlandssvenska tråkigheten, men frågan är om inte den största spänningen finns i rapporter från världen. Eller i fiktionen från "heimlaga" Österbotten och Helsingfors. Noteras också fina vandringar med hund eller utan, fantasy, barrikadminnen och intensiva böcker från tillvarons nollpunkt – sammanbrott hos unga och vuxna.

CS: En bok som jag föll för var *Bergman: PM* av **Jörn Donner** – kanske till lika delar så charmig och så irriterande för att Donner i den speglar sina egna "misslyckanden" i Bergmans framgång. Den handlar alltså kort och gott om hur förkortningen J:s liv korsat den store Ingmars och den ställer frågan: Vad behövs för att lyckas? Begåvning är definitivt inte allt, det krävs också lyckade omständigheter; det rika Sverige jämförs med umbärandenas Finland efter kriget.

Men Donner kontemplerar också över sin egen brist på koncentration, oförmågan att uppslukas av något, och jämför sig med den disciplinerade arbetshästen Bergman. Han jämför Bergman också med andra, ännu avundsjukare kollegor som exempelvis Bo Widerberg – Donner menar att de inte lyckades lika bra eftersom Bergman helt enkelt var så mycket mera produktiv. Men när cirkeln sluts är vi tillbaka vid – begåvning och talang. Donner berättar om hur Antonioni kritiserat en av hans filmer

för att vara visuellt fattig. Konst skapas inte utan konstnärligt sinne.

Den bild som tecknas av människan Bergman är inte särdeles positiv. Än är Bergman krokodilen som plötsligt hugger en vän i handen, än är han vampyren som det gäller att akta sig för om man inte vill att ens förtroenden och psyke ska dissekeras på filmduken. Och Donner verkar ha aktat sig, på samma sätt som han i boken är mycket försiktig med att lämna ut mer än det absolut nödvändiga. Språket är korthugget, vasst. Hur kan en man snyggt skryta med att han har haft många kvinnor i sitt liv? Jo, till exempel som Jörn Donner i meningen: "Inte heller Bergman lät bli att knulla".

Tom, den här knappheten och det korthuggna, är det en svaghet eller en styrka? Vad tyckte du om boken?

TÖ: Jag tycker att knappheten kan vara dålig om den lämnar mycket osagt. Meningen du citerar är däremot helt okej, den är lapidarisk, det vill säga korthugget talande och något man kan förknippa med Donner. Boken var intressant men lite marrig. Jag förstår inte riktigt varför han känner sig molo-ken, så mycket som han uträttar: böcker och filmer på löpande band, fakta och fiktion – plus regiuppdrag, producentskap, privatliv och publicitet! Som PM till en vänskap och till Sverige är boken originell. Anekdoter blandas med vidare resonemang

och utblickar. Dagboksblad med kompletteringar skulle jag kalla det.

Jörn Donner måtte ha en mastig memoarskatt som väntar på utgivning, boken är hämtad ur dess avdelning "bergmaniana". Du nämner bristen på koncentration ... När är människan nöjd? Jag har för mig att boken väckt ganska stort uppseende i Sverige, mer än Donners romaner. Men så handlar den ju också om Sveriges gåva till världen, Sveriges store man vid sidan av Palme.

Efter fyllda 65 gjorde Bergman enbart TV-filmer. Donner ska som fyllda 77 snart bege sig i Mannerheims fotspår, till Mongoliet! Han skämtade nyligen om de höga inspelningskostnaderna – att han kanske ännu borde lära sig rida, för att spara pengar!

CS: Genast efter att jag lagt Donners bok ifrån mig, utläst, påbörjade jag **Claes Anderssons** *Varje slag mitt hjärta slår. Anteckningar från mitt liv*. Ingen marrighet i sikte! En underbar samling skrönor, en mer eller mindre pålitlig berättare. Det visade sig vara intressant att jämföra de båda.

Skillnader: där Donner finner en fruktbar röd tråd (eller ett svepskäl om man väljer att se det så) för sin självbiografi genom att införa Bergman i den, så skriver Andersson i sin självbiografiska essä alldeles intimt och rakt på sak historien om sitt liv, sitt arbete, sin dödsångest. Likheter: Tydligast och konkretast möter de två männens berättelser (liv) varandra på operationsbordet. Donner skildrar den lyckade operation han genomgår efter konstaterad lungcancer.

Han [alltså Jörn] funderar på möjligheten att dö under operationen, men då vaknar han ju inte och kan ingenting veta.

Redan i inledningen berättar Donner vad Bergman sagt till honom angående sin syn på "detta enda liv". Vid en "bagatelloperation" fick Bergman i sig för mycket bedövningsmedel och var borta i åtta timmar.

Det intressanta var, att för mig var de här åtta timmarna inte någon timme, inte en minut, inte en sekund. Jag var fullständigt utsläckt. Det är alltså åtta timmar som var fullständigt borta ur mitt liv. Och det kändes utomordentligt betryg-

gande när jag tänkte på det, så här är döden. Först är du någonting men sedan är du inte längre någonting. Det är som ett ljus som blåses ut.

Så här skriver Andersson:

Under senare år då jag på riktigt gläntat på dörren till dödsriket har jag sluppit de värsta ångesttillstånden. Varje gång jag blivit nedsövd inför en hjärtoperation eller en så kallad kardioversering med defibrillator har jag förundrat mig över hur lätt och smärtfritt försvinnandet i själva verket är. Som att släcka lampan innan man somnar.

Spånnorna yr

TÖ: Underrubrikens benämning "anteckningar" anger gott karaktären: korta impressioner och impulsivt nedtecknade hågkomster sammanfogade till orubricerade kapitel i minnenas gyckeltåg.

Utdelningen är god eftersom skribenten är bildad och kunnig – inbegripet skrivkunnig – och har hunnit med mer än tredubbelt av vad också den mest aktiva medelfinländaren någonsin hinner med. Kanske är det klass- och läkarkursträffarnas stumhet och glam med tillhörande ålderdomstankar som konkret har väckt skrivlusten denna gång. Åtminstone beskrivs flere sådana möten ... läkarkolleger har begått självmord.

I motsats till Paavo Lipponen börjar Andersson inte sina memoarer med barndom, föräldrar och släkt. I Lipponens bok lär detta vara det trögaste partiet. Hos Andersson hör det han så småningom, i några repriser, berättar om sin far och mor samt några mostrar till det bästa. Bilden av en borgerlig uppväxt vid Högbergsgatan besjålas av stilla melankoli och diverse märkligheter. En hårt jobbande affärsmannapappa och en "mycket snäll men samtidigt väldigt osäker" mor hade han, Claes, men verkar inte alls ha slagit pannan blodig mot hemmets vägg. I stället söker han sig snabbt ut till bollplaner, till jazzhak och andra aktiviteter. Föräldrarna blir varmt tecknade. De lät sonen löpa fritt, så länge han tog sina pianolektioner hos Konsulinnan – vilket han är tacksam för (liksom för att föräldrarna på gamla dar inte tog livet av sig tillsammans, såsom pappan planerat!).

Förutom uppväxten är yrkeskarriären som läkare och psykiater speciellt intressant. Här flimrar 1960-

och 70-talen förbi med namn som Novemberrörelsen, Ekåsens sjukhus och romanen *Bakom bilderna*, mentalvårdskollektivet i Veikkola. Andersson berättar med många insprängda anekdoter också om sin tid som läkare i Sverige. Han har inspirerats såväl av sin kära modersmålslärare som av fotbollsälsket Åke Lindman, av R.D. Laing lika väl som Tomas Tranströmer.

Som du säger har pennans, bollens och pianots man varit ännu allvarligare sjuk än Donner. Bägge har också ett politiskt förflutet. Som typer är de fortfarande ständigt i rampljuset, delar av envars allmänna referensram. Spånorna yr när de hyvlar.

Denna dag ett liv

CS: Då åldrande och död är teman i en bok – så där som hos Jörn Donner och särskilt hos Claes Andersson – så verkar livet pulsera så mycket intensivare, det levda och det som levs just nu framträder med skarpskurna konturer. Detta gäller också för essäromanen om Topelius, *Ingen saknad, ingen sorg. En dag i Zacharias Topelius liv* av **Merete Mazzarella**.

Dagen som skildras är den sextonde december 1897. Om denna dag har den faktiska Topelius infört följande anteckning: ”Snöyra och kolik”. Mazzarellas Topelius är betydligt utförligare; här ryms ett helt liv av kärlekar, böcker, utmärkelser, fester, lycka – men också oro, och ja, den sorg och saknad man helst vill glömma.

Topelius är alltså 79 år gammal och han ska hinna fylla åttio, i januari följande år. Däremot vet man som läsare att huvudpersonen inte kommer att få uppleva den vår han så innerligt längtar efter. Häri föds ett av romanens spänningsfält – det är en rätt så levnadsglad man som tecknas här! Ett annat uppstår i tomrummet mellan det utsagda och det förträngda. Topelius försöker så gott det går tränga undan minnena av de tre av hans barn som dog i späda ålder och oron för dottern Toini, den passionerade och begåvade kvinnosakskvinnan. Inte heller allt som gäller hustrun Emilie är alldeles angenämt att minnas – hennes olust inför det sociala liv han själv så gärna själv förde, hur hon bröts ner av de många dödfödda och döda barnen. Hennes av sjukdom förstörda skönhet ...

I sitt efterord skriver Mazzarella att Topelius verkade under en tid då den borgerliga synen på familjen var idealiserande. Men redan under hans ålderdom infaller en brytningstid, han dog vid en tidpunkt, skriver Mazzarella, då:

Freud redan hade lanserat sin psykoanalys och sin annorlunda och långt mer problematiserande syn på familjelivets dynamik. Vad jag själv valt att ta fasta på är just komplikationerna, spänningarna, det man inte talade om, det man försökte förtränga.

Vid sidan om den här romanen är det faktiskt bara en annan bok som tar sig an historisk tid, i övrigt är det närhistoria eller nutid som gäller. *Kråkrisfolket* av **Olof Granholm** har getts ut på det österbottenska förlaget Skrivor. I tjugo korthuggna berättelser skildras sådant som hur Jonas på skäret blev marxist när storstrejken skakade storfurstendömet Finland år 1905. Hela liv, i historisk kontext därtill, avhandlas på fem-sex sidor, ja, jag undrar om man kan skriva mera knappt. Någon gång fungerar det, som i ”Elvira”, historien om en välskapt och tidigt utvecklad flicka. Trots att redan föräldrarna lärde henne att hon är en sköka, arbetar hon och älskar livet tills, avslutar Granholm: ”hon plötsligt en dag dog i en ålder av sjuttionio år, elva månader och fyra dagar”.

Det är ofta ironiskt, humoristiskt och rentav mustigt, så mustigt det kan bli i detta kortkorta format. Mycket hade mått bra av att utvecklas, förlängas, meningarna hade kanske inte behövt vara nerkokta till minsta möjliga beståndsdelar.

TÖ: **Mikael Enckell** är så långt ute på andra kanten som tänkas kan. Hans meningar är varandra avlösande skuggaktiga slingor, som persienner fläktade av en vind. Det finns ingen som skriver så omsorgsfullt och utmanande ålderdomligt. Essäboken *Om konsten att älska skriften* består av nya litterära strövtåg, med psykoanalys och judendom som ledstjärnor. Förutom Freud och Proust handlar det denna gång bland annat om Helen af Enehjelm, George Eliot och Irène Némirovsky. Ibland irriteras jag av den inlindande *schrink*-stilen. Söker en flyktväg, tänker på mina egna regressioner och hoppas på de reparativa åtgärdernas tillräcklighet hos jaget

Tom, så att egots känslomusik hålls någorlunda intakt. Mycket personlig och gripande är den fyrtiosidiga skriften om modern Heidi (f. Runeberg, gift Enckell, senare Parland). Den hoppas jag få återkomma till i ett senare nummer, liksom också till Henrik Meinanders krigsmentalitetshistoriska *Finland 1944*.

Bra "vibor" och krapula

Nyttiga idioter? av **Camilla Berggren** och **Mari-
anne Lydén** är en dykning ner i 70-talets extrem-
vänster fångad av en dröm, en ungdomsillusion (de
drömde om landet som icke var, men som kallades
Sovjetunionen). Det är alltså frågan om resor till-
baka nästan till prehistorisk tid.

Jag läser boken osystematiskt och börjar älta
den, till exempel varför en del ännu vill vara ano-
nyma. De måste skämmas. Björn Wahlroos har
bombsäkert tackat nej. *Noblesse oblige*.

Intervjubokens redaktörer säger sig inte ha något
att skämmas för. Det är ju bra. Båda gick i soc&kom
(Social- och kommunalhögskolan), en högborg där
sektdetektorn (som Trygve Söderling skrivit om)
gav högt utslag. Det betyder att folk fick *vibor*
tillsammans, traktorsångerna ekade. Gemensamma
hatobjekt och idoler band samman, tryckpres-
sar spottade ut programblad, de starka styrde och
ställde över de svaga i studiecirkelnas tristess och
under festernas glam.

Som totalt onyttig idiot får jag kribblor när jag
läser om Rörelsen som en tid fick ett underligt tolk-
ningsföreträdare. Rättare sagt bladdrar jag och läser
här och där, ser på agit prop och prusiluskbilder och
gör punktnedslag. Boken inbjuder inte till sträckläs-
ning.

Skvallerkoefficienten är hög. Peter Lodenius
fick nys om grundandet av *Ny Tid*-konkurrenten
Enhet då han hos Nicke vaktade Linus. Lika barn
lekte sämst. Greta Nygård från Åbo efterlyste redan
tidigt kvinnoperspektiv och tyckte att stallarna var
fantasilösa. Soc&kom:s studentkårsval var komiska
spektakel.

Författarna har grävt där de stod. Botten nås inte,
men till bottennappen hör Guja Hemmings med
fleras klyschor om rörelsen som det enda vettiga
alternativet då. Nu gäller SFP.

Men vad säger du Charlotte, som hör till en se-
nare generation, om marschtakten från förr?

CS: Född på 70-talet som jag är, har jag fascinerats
och provocerats av och törstat efter kunskap om
detta märkliga fenomen, "stalinismen" (ett okvä-
dinsord, får man lära sig i boken, taistoiterna gillade
visst inte Stalin). Jag har också funderat på varför
nästan alla försök att diskutera och reda ut vad som
egentligen hände resulterar i ännu större mystifika-
tion. *Nyttiga idioter?* är ett lovvärt försök att lätta
på förlåten, eftersom man faktiskt går till källorna
med tanken att varken göra avbön eller rättfärdiga
något. Men ändå blir jag mera provocerad än någon-
sin. Kanske för att helhetsintrycket blir att man inte
vill gå till botten med det riktigt svåra och på vilket
sätt detta svåra fortfarande präglar vårt samhälle i
dag. Det är trots allt fråga om mången fortfarande
verksam och opinionsbildande person vi talar om.
Hur kunde man tycka att Sovjetunionen var ett mo-
dellsamhälle? Hur påverkades man då och senare av
sin blinda auktoritetstro?

Ur mitt perspektiv ter det sig också mycket
underligt att Nils (eller "Nicke" som han kallas i
boken, för att riktigt understryka det familjära *insi-
der*-perspektivet, något som också provocerar mig
till gråa hår) Torvalds beryktade uttalande "det är
möjligt att vi måste avrätta någon" avfärdas som
något gamla meningsmotståndare och andra "got-
tar sig åt" 40 år senare. Det går kalla kårar längs
min rygg när jag läser de där orden – inte för att
det är "spännande och förbjudet" som redaktörerna
föreslår, utan för att det på riktigt var sådant som
extrema, revolutionära och auktoritära grupper
sysslade med under 1970-talet, ja under hela 1900-
talet. Sedan är det viktigt att minnas att våldsamma
aktioner inte förekom inom taistoismen – däremot
drog man sig inte för *Stasi*-angiveri.

Den objektiva analysen av rörelsen låter alltså
fortfarande vänta på sig, den som på allvar kan sätta
taistoismen i historisk kontext och inte någonstans
innerst inne utgår ifrån att världen fortfarande ser ut
och alltid kommer att se likadan ut som den gjorde
då. Men den kan inte skrivas av dem som var med
då det begav sig och knappast ens av min genera-
tion. Vi, taistoitgenerationens barn, känner säkert
ett alldeles för stort behov av att sätta de (i våra

barnaögon) självförhärligande 40- och 50-talisterna på pottan.

En rörelse som ibland – men enligt mitt tycke alldeles oförtjänt – hamnar i samma ”tokvänster”-fälla som stalinisterna är 70-talsfeministerna. Här finns den goda tron på förändring och kollektivets kraft, men utan den osunda blinda auktoritetstron. I stället hittas många nyckelord/sökord som står sig utmärkt i vilken tid som helst – där de centrala är systerskap, vänskap.

Vad kunde då vara lämpligare än en brevbok, när två av kvinnorörelsens frontfigurer, **Birgitta Boucht** och **Mariella Lindén** letar bland minnen och känslor i *Sökord*. Avstampet till brevväxlingen heter Harriet Clayhills, en äldre föregångare i kvinnokampen. Boucht och Lindén tar på sig uppdraget att finna ett lämpligt hem för Clayhills värdefulla kvinnohistoriska bibliotek och finner det också så småningom, vid Åbo stadsbibliotek.

Brevväxlingen är en biprodukt till projektet, men blir här huvudsaken. Mariella Lindén skriver om sorgen efter sin brors död, Birgitta Boucht om utbrändhet som ger skrivkramp. Detta varvas med vikten av att inreda sitt nya arbetsrum och försöken att inleda ett hälsosammare kosthåll. Med åldern blir behovet av att sortera möbler, papper, böcker allt mer akut; men Bouchts bokhylla vägrar stå stadigt, den rasar omkull.

Vid sidan om de viktiga vardagsbetraktelserna minns Boucht hur Paul von Martens på 1970-talet avskedade henne från radion på grund av hennes feministiska hållning. Lindén å sin sida påminner om hur makten (för en utomstående helt obegripligt) kväste hennes idéer för verksamheten vid kulturcentret i Korpoström för några år sedan.

I *Sju berättelser från sextiotalet* målar ännu en av kvinnorörelsens frontfigurer, **Carita Nyström**, med några snabba penseldrag fram känslor och dofter från det radikala sextiotalet.

I ett efterord skriver Nyström att en stor del av texterna innehåller självbiografiska inslag, och att hon har ”försökt fånga något av den tidens stämningar”. Hon understryker dock att boken inte ägnar sig åt avbön eller urskuldande ”som beklagligtvis många sextitalister gjort”. Den är onekligen intressant, sextiotalisternas mytologisering av sin egen

radikalism och generation; men vem står egentligen för denna ständigt omtalade avbön, när har den skett? Avbön eller inte, det ställs flera viktiga frågor i denna lilla bok, tvivel sås, här finns ett ifrågasättande och framförallt en sorg; tjänade det något till, demonstrationerna, pamflettskrivandet, engagemanget? Vad blev det av revolten, kärleken, tron på förändring?

Den sista, helt fiktiva texten ”Rosa Klara Alexandra” berör. Det snabbt tecknade porträttet av en ung kvinna, en glad och skojfrisk och passionerad anarkist, som långsamt bryts ner är samtidigt en bild av sextiotalet, hur årtiondets vackra ideal trampades ner av allvarsamma marxist-leninistiska marscher, för att sedan för alltid utplånas i det som följde:

Alla åsiktsvindar hade vänt, vitt hade blivit svart och kampen för världsrevolutionen förvandlats till kampen för det egna lilla jaget. Framgångsjakt och statushets var det som livet gällde.

Ekoterrorister nästa

I **Johanna Holmströms** novellsamling *Camera Obscura* råder däremot absolut nutid, eller till och med nära framtid, texten är – trots sagolika avstickare – fast förankrad i denna värld, detta samhälle, och texten nosar med rovdjurslik intuition fram de rädslor och den ondska just detta samhälle frambringar. Ja, Holmström skriver om ett samhälle som är otrygghet och rädsla framför allt.

Ekoterrorism är det främsta motivet, tröstlösheten i en djur- och miljöaktivism (nuets taistoism?) som löper amok. Det måste vara insikten om att inget ändå går att göra, inget går att stoppa, som föder den vanmakt och det våld som leder novellkaraktärerna mot undergången.

Den övergripande tematiken är ändå gammal som en antik tragedi och den handlar om familjen. Incestuösa trianglar, hat mellan mor och dotter, mellan man och hustru, mor och son. I ett fruktansvärt brev jämför en av berättelsernas söner sin mor med den odödliga gorgonen Euryale; en ursprungligen vacker kvinna, nu ett monster med ”vildsvinsbetar, bronshänder och gyllene vingar. Håret består av små giftiga ormar och ansiktet är så förskräckligt att den som tittar på det förvandlas till sten”.

Emellanåt råder en sagolik stämning, men Holmström är grymmare än bröderna Grimm. Barn och unga – oskulden – far illa, leds i döden och slits i stycken av varg och människa. Resultatet är att läsaren får se sin samtids och sin kulturs skräckvisioner i vitögat och hon, jag, genomgår en rening; trollet sprack. Men, det ska tilläggas: jag vågade inte läsa boken om kvällen, av rädsla för att noveller lerna skulle hemsöka mig i drömmen. Alla noveller når inte samma styrka på Richterskalan, men en tidvis magnifik samling, alltså.

Vad har du fastnat för, Tom?

TÖ: Jag väljer **Emma Juslin** (f.1985). Hennes tredje (!) roman *Ensamma tillsammans* för oss till den gamla staden Åborg, där flickan Olga går i skola. Hemma sitter pappa och arbetar med sin arbetslöshet tillsammans med vännen Fred. Mamman "knallar sig fram" härs och tvärs (snarlik mamman hos Kira Nalin som "skåtar" gubbar åt sig på Storyville). Romanen är atmosfärstark. Mer än ett sammangjutet helt är den en räckia skisser, starka känslolandskap med befriande humor. Titeln är välfunnen. Pappan och Fred till exempel, vilken stilla komik "ensamma tillsammans" vid köksbordet! Med sin mollstämda palett skapar författaren befriande utvägar för fantasin genom att gestalta motiv till exempel om statyetten av en sjöjungfru på hemgården eller den ridande Mannerheim. I det senare fallet är det teckningslärarinnas vän som pratar. Rösterna flyter aningen ihop. Emma Juslin har en struktur under arbete – *work in progress*!

Kafka som hundägare

Christian Brandts tredje roman *Läkarens hund* är bara drygt hundra sidor lång. Den handlar förutom om en läkare och hans upphittade hund om livet i en förort och på ett sjukhus där en mystisk patient försvinner. Patienten är sedan tidigare bekant för alla som läst Brandts förra roman *Welthorn*. Det har jag inte gjort, men i *Läkarens hund* är denne man en katalysator för det som tilldrar sig. Och detta berättas så fångslande, sparsmakat och samtidigt observant att jag faktiskt hade svårt att lägga boken ifrån mig. Den klaustrofobiska stämningen kommer smygande, skapas nästan filmatiskt. Vardagsrealismen

sprängs effektivt av drömmar och absurditeter. Jag blir snabbt på ett underligt sätt fäst vid den anonyme läkaren, hans ensamma, inrutade liv, och den knubbiga hunden som länge är hans enda sällskap; jag frågar mig varför inte de större förlagen har gett ut romanen samtidigt som jag är glad att den kommit ut på förlaget Kain. Förlagsnamnet leder in tanken på ett ödesmättat spår. Det har täckning i romanen. Huvudpersonen är en otrolig mix av vanlig borgare och *stalker*, ångestresenär.

Jag kan inte minnas mig ha läst en finlandssvensk roman som likt denna för tanken till Kafka. På min skala kan man inte komma högre. *Kafka walking the dog*. Lite mera galghumor – humor under galgen – så hade romanen varit perfekt.

Mindre lyckad tycker jag däremot att **Carl Fredrik Sandelins** *Variationer och final* är. Boken, utgiven på eget förlag, avslutar trilogin om pianisten Paul Schuman. De två första delarna hette *Känslans sanering* och *Ett kammarspel*. Här rör vi oss i en likadan borgerlig miljö som hos Brandts läkare. Pianisten spelar förutom på sitt instrument på känsloträngarna hos sin exhustru, konstnärinnan Susanna, och hon bereder honom huvudbry bland annat genom en sejour i Italien. Det är alltså ett konstnärsäktenskap som skisseras. Jag väntade mig en inblick i musikens väsen, i synnerhet som det är min gamla ungdomskärlek Bartók pianisten övar in och uppträder med. Tyvärr blir musiken behandlad på ett sätt som knappast skiljer sig från musiklexikonets korta noter och verkförteckningar. Sandelin har också svårt att få liv i scenerna med exhustrun. De talar ofta till varann i föreläsningsstil, upphöjt om känslor, men också kommunalpolitik. Den stela gammaldags formen för umgänge kanske tilltalar någon. Jag tycker att Carl Fredrik Sandelin är mycket mera intressant i sina USA-kritiska insändare i *Hbl*.

Zinaida Lindéns novellsamling *Lindanserskan* är snabb och intelligent. Hon skriver variationer på temat ryska kvinnor och finska män. Kvinnorna är – hur det nu kommer sig – livligare och gubbarna mera mörökölle. Miljöerna varierar från hemmets vardag med rörmokarproblem till Sverigebåtens drinksqualp. Den bästa novellen handlar om ett tillfälligt förhållande – titelnovellen "Lindanserskan"

– och börjar söderbergskt: ”Det där blev vår sista träff. Så hade han beslutat.” Annars tycker jag att Lindén rör sig alltför mycket på ytan i sin strävan att pejla mentalitet och kulturkrockar. Det kåseriska tar lätt överhanden och kan kännas besvärande i synnerhet när man läser berättelserna efter varann.

Fredrik Långs roman *Dick, docenten och Jane* är en problematisk roman om en dito typ. Kulturknuten Dick, specialist på österrikisk litteratur, känner sig degraderad och malplacerad på tidningens kulturredaktion där nöjena tagit överhanden. På det personliga planet är livet minst lika fullt av motgångar. Fredrik Långs stil är som vanligt njutbar, den tar läsaren med i återblickarnas notvarp där tankarna ibland spetsas aforistiskt. Han skriver reflekterande intellektuellt men också konkret, i en som jag ser det anglosaxisk tradition där ironin är framträdande. I den här boken kunde man säga att ironin är väldigt framträdande. Boken är så genomironisk och distanserad att den slår knut på sig själv. Och varför denna frenesi att gå i svenskarnas deckarspår? Wittgenstein, som omtalas, läste deckare hellre än filosofi men skrev märkväl inga deckare själv. Långs drift med genren är lika styltad som Sandelins dialoger i Brunnsparken. Utmärkt i sig är däremot den neurotiskt elöverkänslige Dick. Han går med aluminiumfodrad mössa som skydd mot omgivningens ångestskapande strålning. Här kommer tankarna om civilisationens aftonlandskap lämpligt in jämsides med glimtar från gamla Helsingfors. Egentligen är intrigen bara en bisak i Långs romaner, vilket är bra (här får intrigen alltför stor roll). Han är bäst när han låter tanken vandra fritt, i spatsertakt, utan att bry sig om att berätta en historia.

Sammanbrott

CS: ”Jag har min syster!” konstaterar huvudpersonen i **Christel Sundqvists** *Flickan i flaskan* och då bränner det till i tårkanalerna. Sundqvist nystar i familjerelationer inflammerade av faderns drickande; mamman som inte alltid orkade, lillasystern som spexade bort alltsammans, och så storasyster duktig, hon som får stå där med skammen.

Boken är en sjukdomsrapport om just de duk-tigas diagnos, utbrändhet, och dess orsaker, och

därtill en självbiografiskt färgad berättelse om en alkoholiserad far. Sundqvist omvandlar skickligt det självupplevda till romanformen, och man slipper därför det terapeutiskt tillrättalagda. Romanens hemiska hemlighet ligger och pulserar som en äcklig padda på botten av en flaska Koskenkorva.

Kira Nalins *Bultar som ett bläckfiskhjärta* behandlar också ett sammanbrott. Även här kommer man huvudpersonen oerhört nära, eftersom Nalin gjort det modiga valet att i dagbokens form gå en tonårspojke alldeles in på livet. Men jag är inte helt såld – vad tyckte du?

TÖ: Boken fick ett hedersomnämmande i Söderströms romanpristävling, med all rätt. Pojken som berättar lever i en värld full av musik och video, hans mamma är godhjärtad men har ett så ombytligt liv att gossens trygghetsbehov inte blir tillfredsställt. Språket är expressivt och iakttagelserna pregnanta. Ibland verkar texten lite väl utstuderad för att vara skriven av en femtonåring. Rytmen är kanske ett problem. Tempot är genomgående *allegro*.

CS: Jag tycker att Kira Nalin ger tonårspojken och det psykiska sammanbrottet en fullkomligt trovärdig röst. Men orsaken till sammanbrottet – det sexuella övergreppet – är vid det här laget en litterär kliché, en utnött psykologisk förklaringsmodell som använts överallt, från dussindeckare till stora besvikelser som Ian McEwans *On Cecil Beach*.

Motivet ”att leva med sjukdom” löper liksom i **Janna Thorströms** fjolårsdebut *Vinterbad* genom hennes nya roman *Buktalaren*. Denna gång handlar det om tarmsjukdomen ulcerös kolit. Det är mycket mage, magknip, toaletter, diarré – och därtill befinner huvudpersonen sig i Indien, ”de färgglada sariernas, magsjukornas och de ruskiga toaletternas land”. För att vara ärlig så öppnar sig författarens motiv till att skildra världen (eller åtminstone en del av den) genom just denna sjukdom inte helt. Jag har på känn att vi har att göra med magen som kroppens och kanhända också själens centrum. Precis som i debuten finns viljan att beskriva den kroniska sjukdomen, hur en del livsval blir omöjliga eller åtminstone svårare än om man vore frisk.

TÖ: **Kaj Korkea-ahos** (f. 1983) debut *Se till mig som liten är* börjar med en skildring av ångest och

dess konkreta incitament. Barnets tillstånd fångas expressivt, så att var och en med liknande upplevelser kan känna igen sig. (Jag kan ha varit allt mellan sju och tolv år. Bakom låg ett trasigt familjespel men konkret gällde kvalet aftonbönen, närmare bestämt rädslan för att bestraffas om jag slutar be aftonbön. Hemmet var helt irreligiöst men jag kämpade med överjagets gudsfråga ensam i sovrummet. När Kaj Korkea-aho beskriver sin huvudpersons vända väcks minnet till liv. Så kan litteratur verka.)

I boken lokaliseras den ångestskapande effekten till televisionens röda lampa. Efter upptakten handlar romanen om den 23-årige Kasper och hans flickvän. Via henne körs vi rakt in i bibelbältet:

Det var de mer extrema typerna som gjorde honom förbannad, de som med våld försökte pracka på andra sina egna val och sin egen livsstil. Det var de som skrev insändare om tidens slut till lokaltidningen och stod i mässande klungor utanför dansbanorna och bad folk att göra bättring.

Jag läser boken samtidigt som pedofilhärvan i Jakobstad nystas upp, suckar ...

Korkea-aho har gjort hundratals även för vuxna roliga sketcher för radio Extrem. Nu snitsar han till det med *suspence* som hos Hitchcock genast i början. Det blir en dramatisk berättelse om kärlek och skuld. Flickvännen och hennes familj står i fokus, men med snabb hand får till exempel gossens egen far kontur – en affärsman i frysbranschen, för att inte tala om den kloke kompisen på jobbet.

Romanens andra halva bjuder på ett sämre gestaltat existentiellt flöde där Gud och Satan blandas med Sexus. Pedofilhärvan mentala rötter gör sig igen påmind, jag tänker på det österbottniska slättlandskapet, ljuset, tryggheten och företagsamheten som liksom allt har sin främsida. Det står utom all tvivel att Kaj Korkea-aho har en berättartalang av ovanliga mått. Eller vad säger du om boken som litteratur, och hur kommenterar du det religiösa temat i boken – bönehusfrågan?

CS: Jag har en invändning: här finns nog ett bortträngt barndomsminne för mycket, en otrolig intrigvändning för mycket. Men utöver det – en utomordentlig debut. De fantasifulla och smått fantastiska inslagen till trots har Österbotten aldrig ti-

digare (eller i alla fall inte sedan Lars Sunds *Natten är ännu ung*) skildrats med sådan realism. Romanen är motiviskt rik, den innehåller bilder och scener som aldrig kommer att lämna en (jag säger bara: häggspinnmallsarver!) och hela tiden lurpassar en svart, underbar humor på en, alldeles som en fräck gammalgädda i vassen.

Särskilt uppskattar jag nappataget med väckelse-religiositeten. Korkea-ahos skildring av skuld- och skamfylld lust, hjärntvättade församlingsmedlemmar, maktfullkomliga predikanter och så vidare kan kanske te sig drastisk, men verkligheten i norra svenska Österbotten ter sig minst lika skrämmande. Och då syftar jag faktiskt inte på pedofilfallet i en laestadianförening, utan på vardagsfundamentalismen som frodas och mår. Själv har jag bett bordsbön varje dag i lågstadiet, men blivit utan undervisning i paleontologi i gymnasiet (Karleby svenska, slutet på 1980-talet). Biologilärarinnan motiverade detta med att "det finns de som inte tror på evolutionsläran". För att inte tala om det pyrande kvinnohat man fått utstå i Jesu namn. Ja hjälp, det var nog rena terapin att läsa *Se till mig som liten är!*

Resor i österled

TÖ: **Anna-Lena Laurén** är en verklig Tintin. I den nya boken om Kaukasien ilar hon fram i berg och dal, sticker näsan i blöt och sätter sig till bords tillsammans med folk och få. Uppsåtet är inte mer hemligt än att ge läsaren inblick i ett konflikthärjat hörn av världen. Det lyckas hon med. *I bergen finns inga herrar* består av långa reportage från länder med underliga namn, av vilka Tjetjenien och Georgien är kändast. Laurén rapporterade från Georgien-kriget sommaren 2008 och återvänder nu med mera tid. Konflikterna pyr, islamismen och putinismen, men Laurén tar köksvägen in i trakter där Stalin en gång idkade migrationspolitik och förflyttade hela folk dit det behagade honom.

Laurén träffar en massa folk och förutom att hon analyserar läget så berättar hon om kultur och sedvänjor. Boken lär ha valts till årets resebok av tidningen *Mondo*. Kanske också andra än ungdomar snart besöker exempelvis Ingusjien? Boken duger gott också som guide. Hur många känner till "det exotiska" Kabarno-Balkaria, där Rysslands

och samtidigt Europas hösta berg Elbrus (5064 m) finns? Inte jag före läsningen. Där testar Laurén en rostig skidlift i ett övergivet skidcenter och blir mera rädd än mitt under brinnande krig. Därav associationen till Tintin.

CS: Hon ställer i boken den insiktsfulla frågan om varje etnisk konflikt skall utmynna i en ny stat? ”Vore det inte bättre att tvinga människor att lära sig att komma överens i stället”. Laurén jämför situationen i Kaukasien, närmare bestämt i Sydossetien, med den i Kosovo. Minsta lilla ”etniska” grupp, för länge sedan fullkomligt assimilerad med grannfolket, känner återigen ett starkt behov av gränser, gränskontroller, pass – ja, av en nationalstat i 1800-talsanda och en naiv västvärld förstår inte vilka problem detta kommer att leda till, menar Laurén:

I praktiken är Kosovo ingenting annat än en etniskt uppdelad och ekonomiskt efterbliven provins som hålls under armarna av EU och FN, och som skulle falla ihop som ett korthus om dessa organisationer lämnade landet. Det så kallade självständiga Sydossetien byggs nu upp efter exakt samma, beprövade recept, med enda skillnaden att dess internationella garant är Ryssland.

TÖ: Vi är redan förtrogna med Anna–Lena Lauréns inspirerande odysseyer i österled. **Karin Tötterman** är däremot en ny bekantskap, ungefär i samma ålder, Hon har länge bott och jobbat som journalist och filmare i Shanghai. Reportageboken *Äta vägens ris* är en fascinerande skildring av taxichaufförer och via dem den kinesiska smältdegeln. Nio individer som ”äter vägens ris” (benämningen på föraryrket), nio liv vid ratten, nio infallsvinklar. Genialt enkelt upplägg. Välskrivet.

Gong är den äldsta föraren. Han har svårt att orka med jobbet och arbetsvillkoren. Den andra föraren Lu har läst västerländsk filosofi, frågar sig varför det kinesiska samhället retarderat sedan antiken. Han spårar stagnationen i ett system som heter *hukou* – ett i boken ofta upprepat begrepp värt att lägga på minnet. *Hukou* är ett internt uppehållstillstånd som hindrar ”lantisar” från att bosätta sig i stan. Lu har via finter blivit Shanghaibo.

Det vilar ett vemod över de flesta taxichaufförernas liv. Maoismen var en hänsynslös lögn. I

dag är lögnen lika hänsynslös i det kapitalistiska lyckosökandets namn. Taxidrängarna är i några fall kvinnor, lika illusionslösa. Korruptionen har bestått, med lögn och mygel kan man ta sig vidare. Om man kan. För det stora flertalet återstår bara att leva på hoppet.

Det vanliga mantrat bland Kina-kännare, speciellt affärsmän – på tal om till exempel mänskliga rättigheter – är att man inte kan kräva päron av almen. Tötterman kastar ut en brandfackla:

Mina samtal med taxichaufförerna övertygade mig om att det är många fler än enstaka dissidenter som önskar få sina röster hörda och vill ha ändring på systemet. Samtidigt är de här människorna ju *laobaixing*, vanligt folk utan makt att påverka sina öden. Eller?

En filmparallell: *Äta vägens ris* för tanken till de Sicas *Cykeltjuven*. I stället för cykeln taxin. Neorealismen, var det inte gammal realism i en ny tid? Kina lever i en ny tid, som *Äta vägens ris* ställer fram till påseende.

CS: Du har rätt i att boken är sorgsen, men jag blir rasande när jag läser den. En mamma till en två månader gammal baby kör bil sexton timmar i ett sträck. Andra jobbar tjugo timmar för att kunna få ens något lite i fickan efter att de tvingats betala den höga bruksavgiften till taxibolaget. De flesta måste nämligen jobba för ett bolag, endast ett fåtal kunde starta eget då det ännu ens var möjligt.

Jag kommer på mig själv med att undra: kommer det någonsin att ske ett uppror mot det utsugande systemet? Man kan knappt tänka sig en enmansrevolution, modell Scorseses *Taxi driver*, i Shanghai, men inte något kollektivt uppror heller. Kommunistisk kapitalism verkar vara ett ganska vattentätt system. För makten alltså.

En intressant fiktiv parallellberättelse till Töttermans dokumentära, finner man i **Björn Sundells** thriller *Svart brev från Kina*, förlagd till det tokkapitalistiska Shanghai.

Hit, till läkemedelslaboratoriet Gyllene Spiran kommer siffernörden Mikael Forsberg efter att ha gjort sig omöjlig på hemmaplan i samband med finanskrisen. Men han går så att säga ur askan i elden

när han upptäcker vilka skumma, för att inte säga ondskefulla experiment som döljer sig i källaren under labbets välpolerade yta.

Det är tidvis alldeles spännande om än något stolpigt. Kineserna i boken får säga ”även en tusenmilafärd börjar med ett steg” och sånt, men också en och annan visdom slinker med:

– Enskilda människor har försökt stoppa utvecklingens tidvattensvåg, men de har själva hamnat under det forsende vattnet. De har krossats, de har tämjts eller så har de skolats om, och utvecklingen har gått vidare. Varför skulle nutiden avvika från forntiden, Mikael?

Sådant är thrillerns obevekliga budskap. Jag tror att Karin Töttermans taxichaufförer skulle förstå precis.

TÖ: **Marianne Peltomaa** står vid sidan om Sundell för den andra egentliga thrillern år 2009 (men som vi har märkt och ännu ska märka så frodas thrillerelementen i finlandssvensk skönlitteratur). Peltomaas tredje deckare – *Flickan i trappan* – med poliserna Vera Grön och Heimo Partanen nystar upp ett mystiskt fall som börjar i Veras trappuppgång och ger insyn i grannens och hennes kumpaners liv, långt från det ordinära. Peltomaas lätt satiriska mix av vardagsrealism och kriminalgåta verkar proffsig. Tyvärr är jag fel person att bedöma boken, eftersom jag läst bara några deckare i hela mitt liv. Jag tycker att transportsträckan är alltför lång för att reda ut saker och ting i dessa böcker. Och vilken insyn ger då deckarna i livet? Det förblir för mig en gåta. Däremot ser jag ibland kriminalfilmer, och i televisionen duger Råven, Miss Marple och Maigret som underhållning (utan att jag alls besväras av att kasta bort tiden). Slutscenen hos Peltomaa är en tigarversion av Miss Marples slutspel. Lite krystad. Men som sagt, hela boken faller utom ramen för min bedömning. Som man brukar säga: ”för deckarvänner”. Kanske.

Kiosken, en hel värld

CS: Var det först år 2009 som **Monika Fagerholm** blev ”stor” på riktigt i sitt hemland? Kanske, om man får tro *Suomen Kuvalehti* och en massa dam-

tidningar. ”Alla” har porträtterat henne i långa personintervjuer, släpat henne till mörka träsk och fotat henne när pagen fallit snyggt över ena kinden. Var det manne Sverigesuccén och Augustpriset för *Den amerikanska flickan* som på allvar öppnade våra ögon? I Sverige föddes en rad ”Fagerholm-epigoner” i och med den underbara *Diva* för mer än tio år sedan.

Jag älskade också *Diva*, det måste jag bara få sagt! Inte bara för projektet (skriva en trettonårig flicka som är supersmart, vacker, sexuellt aktiv och helt fantastisk, utan att berättelsen kollapsar under sin egen orimlighet) utan också för språket – och för de små hundarna (yorkshireterriers?) som layoutmässigt markerade en ny tankegång. Men här hemma i (Svensk-) Finland har jag inte så värst många *Diva*-fränder – åtminstone inte bland ”vanliga” storkonsumenter av kultur och litteratur. Antagligen skulle jag ha flera om jag frågade unga kvinnliga författare. Den senaste romanen *Glitterscenen* verkar i alla fall ha fått godkänt av dem som tidigare tyckt att Fagerholm-romanen är för tung att komma in i med sin ordrikedom, sina omkväden och myllrande persongalleri. Ändå härbärgerar även denna roman, i princip, alla dessa beståndsdelar. Men den gör det kanske i mera resonliga portioner, och med en klar thrillertråd (vem-gjorde-det?) att följa.

TÖ: Har legat på sängen: lampan med det bleka nya långsamt tändande ljuset: kväll. Monica Fagerholms *Glitterscenen*, belyst och mörkad, från och till: som en för vinden fladdrande tidning med outredda händelser, såsom mord (något hemskt har hänt). Platserna har sina namn: Bule träsk, Vinterträdgården (en gång – i den för mig bästa fagerholmen *Underbara kvinnor vid vatten* hette platsen Rutiskogen), en tät mytiskt dimma vilar över landskapet.

Språkrytmen ofta stackaterad: korta meningar, semikolonfyllt, kursiv (kursivmänniska?), sällan tankstreck och parenteser. Många omkväden: *the hacienda must be built*. Språket vardagligt talspråk växelvis med intellektuell jargong (till exempel om Mahler, inspirerat av Nussbaum) ... Nuet och dået, händelser vid vatten (alltid vatten) som följt på varandra: ungdomar i gryende ungdomskultur, flick- och pojkliv, flyende i mörka skogen, mopedåkning, klassklyftornas inbyggda ironi: att städa lyxvillor,

skrämmas på begravningsplatsen, *skräckel* (Joyce Carol Oates?) ... Jag läser på, *slipping and sliding*. Kritikerns dilemma ("företträdare för den läsande allmänheten") – att inte fuska, att försöka ge sig hän. Boken tålmodsprövande, ibland direkt frånstötande, *fatigue* ... Parallellt läser jag debutanten Kaj Korkea-aho, hur skickligt han skriver om ångslan och ångest ... Sedan dimper jag ner i Maj-Gun Maalamaas kiosk, i kommuncentrum (Kimito! eller Vanda, svenska Vanda!).

Djiissus! är romanens nyckelord, så talar Maj-Gun Maalamaa – så hon talar! *Sicken typ!* Lyssnerskan heter Suzette Packlén. Där, då, öppnar sig en värld, i kiosken på torget i kommuncentrum, mot universella saker som veckotidningar, läppstift, klistermärken, lagerhållning, filosofi, kladdkarameller. Världen varar i cirka 50 sidor. Här är boken som bäst! Låt mig få hållas i detta mikrokosmos.

Maj-Gun och Suzette återkommer senare på livsvägen, närmare nuet, träffsäkert. Men sen lägger sig dimman åter över träsk och mark. *When will the hacienda be ready?* Ungdomskällan, vad hände i huset och i skogen och med vem?

Varför ska allt nuförtiden kläs i kriminalkåpa, ske bakom mysterieskärm? Irrationella filmskapare som von Trier är klara jämfört med detta. Här orkar jag inte följa spåren. Och jag misströstar. Glitterscenen blir en Splitterscen. Släcker sänglampan, suck ...

CS: Visst ville jag veta vem som mördade den amerikanska flickan, men jag tycker som du Tom; det som stannar hos mig har egentligen ingenting att göra med dessa intriger. Nej, det som betyder något är att flickorna och kvinnorna också här anses vara värda stora berättelser, en fläskig prästdotter som "tar emot" män på gravgården och en tomt bligande landsortsskönhet vid namn Suzette. Denna Suzette, denna kusliga intighet – att ge plats åt en tjej som hon, stor mytologisk plats, det är *Glitterscenens* största behållning för mig. Annars tycker jag det är skönt att Fagerholm har sagt farväl till Trakten, och kanhända också till thrillern. Nu längtar jag att hon tar mig till andra världar.

Blicken, gosse, blicken!

Jag läste **Kjell Westös** roman *Gå inte ensam ut i natten* ungefär samtidigt som jag läste *Glittersce-*

nen – och slogs av det löjligt självklara: att Westö skriver jättemanligt och Fagerholm jättekvinnligt. Fagerholm har också själv sagt att hon vill skriva annorlunda kvinnoporträtt än dem man läser om i manliga författares böcker; i dem är kvinnorna alltid begärliga, säger hon. Så också i Westös.

Jag upprepar här det jag sa i radions Boksalong: *Gå inte ensam ut i natten* är "dick lit" (jämför begreppet *chick lit* om glassiga kärleksromaner för kvinnor). Åtminstone den del som handlar om Frank – den skildrar en mans livslånga trängtan efter en enda kvinna, kryddad med otroliga intrigmässiga vändningar. Jag ställer mig alltså tveksam till många kritikers (och baksidespärmens) beskrivning av boken som en "stor" roman, det tycker jag inte att den håller för. Däremot är den underhållande i ordets bästa bemärkelse, med fina karaktärsskildringar och den firar triumfer när det kommer till att förklara och skildra den finska 1900-talsmannen, hur han blev som han blev.

TÖ: Dina lovord i slutet tar inte udden av kritiken. Och jag kan förstå den. För mig har Westös nya åter helt klart det stora sug som jag bara ställvis fann hos Fagerholm. Åtminstone till 70 procent har den det, jag tar varje gång fram den 560 sidor långa luntan och vill läsa vidare. Men visst finns där för mig en upplevelsekurva som åker bergochdalbana.

Uppaktan med den stora festyrseln på Järnvägstorget i Helsingfors efter krigsslutet är strålande. Tanken går till den förra boken; den nya tar vid där den gamla slutade. Det blir lite problem då ungdomarna äntrar scenen, men bara för en stund. Snart har berättelsen om Jouni, Ariel och Adriana mig i sitt garn.

Samma händer när den andra halvan av boken börjar. En stund känns det som en repris. Berättaren-författaren Frank och den problematiska kärleken till Eva börjar i 60-tal och går fram till i dag. Uppväxt i förorten, ungdomskultur och mycket musik ... kanske alltför mycket (och aningen för mycket grejs med fiktiva namn på platser och personer som man tycker sig känna igen; mot slutet (ofrånkomligt?) rätt ymnigt också av den så kallade medievärlden vi lever i (men vill ha på avstånd!)) ... Jag läser vidare, inte för den här redovisningens skull utan av vilja att se hur det går ... även om boken kanske inte är så hemskt bra hela tiden.

Ett bygge är den, sannerligen. Liksom den förra boken *Där vi en gång gått*, som kanske via sitt perspektiv på inbördeskriget och de unga dekadenta – och jazzen! – i det gamla Helsingfors var en starkare brygd. Det var på ett sätt vis ännu mera kul att strosa omkring i ett okänt Helsingfors än där man själv en gång gått.

Men på tal om ”den finska 1900-talsmannen”. Här finns han ju igen i många former, både tidig och sen *duunare*, kontoristfarsa och riktig *dirika*. Den westöska demarkationslinjen går mellan de starka och de svaga. Mest emblematiske – vid sidan av den svage fallne ängeln Ariel – är den starke uppkomlingen Jouni Manner; tanken går till Christer Kihlmans *Dyre prins’* nattliga samtal med en Kekkonen-aktig figur (Westö inför presidenten direkt i handlingen). Denne Jouni Manner är ett konglomerat av allt från Remu Aaltonen till Ilkka Kanerva.

Efter en svacka (hos mig läsaren eller inbyggd i romanen, *who cares!*), är slutet av boken igen lyftande. Jag fascineras som vanligt av tankeskärpan, medkänslan och det snudd på sentimentala patoset – och naturligtvis Helsingforsskildringen (denna gång bland annat ljuset över Bulevarden). Nostalgin finns där, naturligtvis. Men är den en dödssynd?

De begärliga kvinnorna finns också, jo. Den manliga blicken, visst. En stark erotisk (*dick lit!*) laddning speciellt hos den fragila och urspårade Adriana – Henry Parlands Ami ur romanen *Sönder!* Bokens för mig bästa enskilda scen beskriver Adrianas besök hos moster Lu, bekant från den förra boken. Så vinkar man och knyter an till det gamla!

Två pärlor

CS: Jag vill avslutningsvis lyfta fram en verklig pärla – **Maria Turtschaninoffs** fantasyroman *Arra. Legender från Lavora*. Det är en fantasirik berättelse som utspelar sig i ett mytiskt land, Lavora, skriven på en arkaisk sagoprosa, men samtidigt en psykologiskt träffsäker utvecklingshistoria. Huvudperson är Arra, stum och skygg efter att ha vuxit upp totalt utlämnad, utan bekräftelse, utan kärlek. Inledningen är hjärtskärande. En flicka föds till ett fattigt och barnrikt hem och efter sju förlossningar bryr sig föderskan inte ens om att tillkalla jordemodern. Redan här formas Arras öde – hennes far begriper inte

att daska den nyfödda i stjärten, inget ångestskri utlöstes och därvid förblir det. Ingen i familjen talar med henne och Arra blir den stumma.

Men hon får också stora gåvor, förmågan att kommunicera med de fyra elementen och väva konstfulla bildvävar. Det här skulle förstås inte vara någon riktig saga om inte stora saker – och en prins – väntade vår hjältninna. Men först som sist vill jag säga, utan att avslöja hela historien, att denna hjältninna förlöses och fullbordas sannerligen inte av kärlek och manlig bekräftelse allena.

TÖ: Jag vill lyfta fram **Susanne Ringells** *Ryggens nymåne*, en bok av ovanligt slag, som med poetiskt precisa medel gestaltar en längtan bortom det timliga.

Ut ur skåpet ramlar Gud, ”inte populär”. Bokens vandrerska Kerstin är ”darrhänt”, ”vill bara ett enkelt knäfall”. Hon är ”i oro mätt nästan ett helgon”, ”självförsörjande på mörker”.

Synderna sitter på långbänken i en videkoja – ett pack mänskliga trashankar. Fromhet (inte att förväxla med ”fromleri”) går inte att pressa ... varken pressa bort eller pressa fram. Den bara finns, som glädje, sorg och ensamhet. Långt från fakirers tricks.

Kerstins ”hindredda försök med kyrkan har inte utfallit särdeles väl”, hon är ”ingen redig lutheran, hur hon än enträget resonabelt söndagsgår”. Likväl är hon ”trött på att vara en paraplyorganisation för sig själv”.

Jag kommer att tänka på en pjäs som Ringell skrev för Svenska Teatern för många år sen. Där stod den unga kvinnan och krattade löv på kyrkogården. Så gör författaren själv nu.

Krattandet och skrivandet – försök att ordna och få fram. Här finns en stor innerlighet, ironin är mild och biter aldrig svansen av uppriktigheten, snarast ger den perspektiv på oviljan eller oförmågan att ta något för givet. *Ryggens nymåne* är en stor bok i det lilla formatet. En bok där, med ännu ett avslutande citat, ”heligheten bor någonstans där fjärilsmyggor sätter haven i svärmande brand”.

TOM ÖSTLING

CHARLOTTE SUNDSTRÖM

Insektinsikter

Midsommardagskväll och det regnar inte ens. Man borde passa på: gå ut och hänge sig åt fuktiga dofter och taltrastsång, den kortaste nattens vithet. I stället, ansatt av tjurskallig midsommarmelankoli, sätter jag mig vid mikroskopet och gör torra anteckningar över ett experiment.

18.27 introducerar Gelis i petriskål med mossor + 2 × braconidkokong.

Den introducerade *Gelis* är en ungefär 3 mm lång insekt, en parasitstekel. Hon är vinglös – de flesta skulle ta henne för myra – och blanksvart med sex slanka ben, fem ögon (steklar, bland dem också humlor och getingar, har, förutom de stora facettögonen, i allmänhet tre små punktögon uppe på huvudet), och hennes långa antenner vibrerar. Det är på antennerna luktsinnet sitter.

Hon kläcktes ur sin puppkokong för elva månader sedan. Från ägg till vuxen utvecklades hon på näring från puppan av en annan stekel. Den hade under sin larvtid suttit fäst på en klotspindel, som den sakta sugit vätskorna ur och slutligen dräpt. Just när larven byggt sin kokong, för att efter fullständig metamorfos lämna den som långbent och flygkunig fullvuxen, kom en *Gelis*-hona vandrande. Hon upptäckte kokongen, stack in sitt ägglägningsrör, lade ett ägg. När en vuxen stekel några veckor senare kröp ut ur kokongen var det inte en spindelparasitstekel utan en spindelparasitstekelparasit.

Henne har jag övervintrat i mitt kylskåp, för jag vill veta hur noga den här arten är med sina värdars beskaffenhet. Måste en kokong lukta spindelparasitstekel för att uppfattas som möjlig barnkammare, eller duger det med en kokong av annat slag?

Under våren har hon rest i mitt bagage, säkert

innesluten i en filmburk med lite mossor och en bomullstuss indränkt i honungsvatten. Till Stockholm och Hälsingland, till Kotka och Karis och på kajakfärd i södra Savolax. För precis när hon dör ska jag ta loss ett bakben att bevara i ren alkohol, tills jag förhoppningsvis får möjlighet att med molekylära metoder infoga henne i ett släktträd. Kan alltså inte lämna henne utan uppsikt, ifall hon skulle få för sig att gå och dö.

Med sommaren kom potentiella värdar. Insamlade parasiterade spindlar dräptes av sina stekellarver. Kokonger av andra slag dök upp på kråkrishedar i skärgården och i äppelträd som angripits av fjärilslarver som i sin tur angripits av stekellarver. Jag låter gelisen träffa kokongerna.

18.30 G. hittar en kok., undersöker m antennerna. Proberar, svårt att tränga igenom, ovipositor slinter.

Tre minuter efter introduktion har gelisen hittat en av kokongerna. Antennerna vibrerar ännu kraftigare än tidigare, de står som spända metspöbågar mellan huvudet och kokongens yta. Hon riktar sitt ägglägningsrör mot kokongen, försöker sticka in det, så som jag sett henne penetrera andra kokonger. Antagligen kan hon ganska väl bedöma kokongernas innehåll genom att röra vid det med ägglägningsröret. Känns innehållet hårt med rörliga delar, till exempel, skulle hennes larv skulle inte hinna äta upp invånaren innan den kläcks.

Men den här kokongen är durabel. I 51 minuter försöker hon på ett och samma ställe tränga igenom kokongen. Fåfängt. Trots att hon spjärnar mot underlaget så att den lilla stekelkroppen skälver, ger kokongmaterialet inte efter. Hon har ägnat samman-

lagt en dryg timme åt det fruktlösa projektet innan hon överger det. Någon minut senare råkar hon på den andra, likartade kokongen. Antennrörelserna visar att hon reagerar på den som möjlig värd, hon undersöker den kort men lämnar den snabbt. Har lärt sig en läxa?

Det finns åtminstone två sätt att undvika fruktlösa ansträngningar. Det ena är att lära sig av sina misstag. Det andra, att vara färdigprogrammerad. En vargspindelhanne som med väl avvägda rörelser uppvaktar en hona har knappast råd att improvisera sin dans – den mer storvuxna honan kan då råka uppfatta honom som byte snarare än partner. När en slända lägger sina ägg i ett vattendrag har hon inte personligen behövt pröva sig fram till att sländnymfer utvecklas bättre i vatten än i en sandsluttning. Det naturliga urvalet har gjort att *Gelis*-honor inte slösar bort ägg på puppor som är för nära att kläckas.

Synen på insekters (och andra djurs) beteende har under århundraden svajat mellan två uppfattningar. Antingen är djuret en instinktautomat som reagerar blint på stimuli, eller är dess alla beteenden inlärd. Om djuret fungerar enligt oföränderliga reflexer kan det antingen vara ett uttryck för Guds utomordentliga visdom, eller för Descartes mekaniska maskin.¹

Jean-Henri Fabre, uppmärksam iakttagande sydfransk entomologisk nestor, rörde sig närmast de mekanistiska tankebanorna. Trots att han i sina betraktelser kunde beskriva grävsteklar och fjärrilslarver med förmänskligande ord, var han främmande för att tillskriva dem inlärningsförmåga. För honom var instinkterna till för att upprätthålla arten, något som var viktigare än den enskilda individens bevarande. Idén om den här typen av gruppselektion förkastades först långt in på 1900-talet när genperspektivet blev populärt. För Fabre var det ännu okontroversiellt, särskilt som han menade att arterna i princip var beständiga, och eventuell förändring slumpmässig. Han förblev livet ut skeptisk till den gradvisa förändring genom naturligt urval som Darwin presenterat i evolutionsteorin.

Den samtida svenska zoologen och läroverkslektorn Gottfrid Adlerz uppskattade Fabres iakttagelseförmåga men gick i skarp polemik mot fransman-

nens slutsatser i *Grävsteklarnas liv* (1916). ”Felet i denna slutledning är Fabre’s vanliga” skriver Adlerz om en skildring av hur Fabre stör en rovstekels omsorger om en avkomling, på ett sätt som omintetgör hela företaget. Stekeln tar inte sabotaget i beaktande utan slutför sitt handlingsmönster. ”Utan att ta någon som helst hänsyn till växlande individualitet sluter han på förhand från en enda individs handlingssätt, att alla under slika omständigheter skulle handlat på alldeles samma sätt.”²

Adlerz, själv mycket observant, kröp under flera sommarlov omkring på sandsluttningar vid norrlandskusten och studerade steklar. Han hävdade bestämt att de var flexibla i sitt beteende, och föregick med närmare ett sekel det inom zoologin nyväckta intresset för individers personlighet. Men det var Fabres syn som länge kom att prägla den allmänna inställningen till insekternas förmågor.

För att man ska kunna lära sig något behövs minne. Minnet kan beskrivas som förändringar i nervceller, förändringar som representerar information och senare kan påverka beteendet. Till och med bakterier kan sägas ha ett slags kemiskt korttidsminne. Hos leddjur (insekter, spindeldjur, kräftdjur och mångfotingar), försedda med flera ansamlingar av välorganiserade nervceller, finns både kort- och långtidsminne.

En invändning har gällt det korta leddjurslivet – vad ska det nytta till att lära sig något när döden väntar om hörnet? Men under detta liv (som ofta räcker ett eller flera år, helt i klass med ett smångagar- eller småfågelliv) gör de samma saker som mer långlivade varelser: äter, växer, förökar sig.

Varje plats och varje tidpunkt innehåller något som är olikt andra ställen och tider. Att vara läraaktig är i en unik situation inget dumt alternativ till förprogrammering. Läraaktighet kräver visserligen energi och en fysiologisk utrustning som kunde ha använts till annat, men så snart den här nackdelen kan uppvägas av vidgad beteendepertoar, kan man också ställa frågan: varför inte lära sig?

Och som experiment har visat: minimikraven på utrustning för associativ inläring är åtminstone inte högre än rundmasken *Caenorhabditis elegans* 302 neuroner. Ett medvetande, däremot, är inte nödvändigt.

Försiktigtvis: jag drar inga slutsatser av ett enstaka experiment. Men det är inte svårt att tänka sig att det kunde vara en urvalsfördel för en *Gelis*-hona om hon kunde dra nytta av sina erfarenheter. Med andra ord, om hon låter bli att lägga ner tid och energi på hopplösa projekt, kan hon i stället hitta flera användbara kokonger och få flera avkomlingar. I nästa generation kan det då komma att finnas fler kopior av hennes flexibla arvsanlag, än kopior av anlag som får en hona att timme efter timme trycka sitt ägglägningsrör mot omöjliga kokonger.

Den nobelprisbelönta beteendeforskaren Niko Tinbergen kunde på 1930-talet visa att bivargen, en rovkärl, har förmågan att orientera efter landmärken. Den lärde sig bohålets position i förhållande till landmärkena, alltså var det inte fråga om rent förprogrammerat beteende. Bivargarna lever solitärt, men under resten av seklet riktades största delen av uppmärksamheten på kombinationen insekter och inlärning mot de socialt levande, som bin och myror. Att de bygger samhällen och kommunicerar med varandra ger dem en särställning som bildbara.

Först nu börjar det röra på sig i andra riktningar. Saskya van Nouhuys och Riikka Kaartinen vid Helsingfors universitet har tittat närmare på *Hyposoter horticola*, en parasitstekel som kan påträffas på åländska ängar där den parasiterar larver av ängsnätfjärilen.³ Stekeln måste lägga sina ägg vid exakt rätt tidpunkt, en period på ett antal timmar strax innan fjärilslarven kläcks. För varje potentiell värd finns alltså ett mycket begränsat tidsintervall.

Kryp som har en fast punkt i livet, de som har bon eller provianterar för sina larver, behöver kunna orientera sig. Det hade studier av bin och bivargar visat. Däremot antogs länge att andra insekter lever ett kringflackande liv och bara behöver reagera på signaler som berättar för dem vart de ska bege sig närmast, utan att lägga platser på minnet.

*H. horticola*s speciella parasiteringsbiologi gör att den måste hålla sig med ett helt gäng fasta punkter. Under sitt några veckor långa vuxenliv patrullerar stekeln sitt område och lokaliserar äggsamlingar. Den besöker dem sedan om och om igen tills äggen nått rätt utvecklingsskede.

Genom en rad snygga experiment har van Nouhuys och Kaartinen visat att återbesöken inte beror på att stekeln känner lukten av äggen eller helt enkelt råkar snubbla över dem gång på gång. Stekeln lär sig verkligen var äggsamlingarna finns, och lägger platserna på minnet. På synminnet, närmare bestämt. Det finns fortfarande fantastiska livshistorier att upptäcka i vår egen närgeografi, om någon bara förmår ställa nyfikna, förundrade frågor och notera överraskningarna som förflyttar gränserna för det sannolika.

Ett inte helt rationellt motstånd mot en omvärdering av leddjurssynen verkar fortfarande finnas till och med när det gäller sociala insekter. När Nigel Franks rapporterar sofistikerade, flexibla beteenden i myrkolonier, som att erfarna *Themnothorax*-arbetare tar sig an yngre arbetare och visar dem var de kan hämta föda, är det som om han hade knackat en del andra forskare på knäna. Kommentarer kommer kvickt som en reflexspark: jo, utmärkt, men det är inte fråga om inlärning i mänsklig mening.⁴ Människan alltings mått. Eller: (nästan) alla djur lär sig, men somligas inlärning är mer inlärning än andras?

Lyckligtvis struntar insekterna i vad vi tänker om dem. Men vad som händer (och inte händer) i forskningen om dem påminner oss om hur åsikter, som genom sin ålder blivit närmast osynliga, påverkar våra försök att beskriva tillvaron. Egenskaper som utnämns till mänskliga – som intelligens, läroaktighet, individuella olikheter, besittande av något som får benämnas hjärna eller känslor – kan inte finnas hos de själlösa djuren. Vi vill i alla fall inte gärna finna dem där. Möjligen hos djur som det ändå går någorlunda att identifiera sig med; sådana som är tillräckligt stora, varma, med två ögon och fuktig tunga. Därefter måste gränsen dras, om inte det utmärkande mänskliga ska bli otillbörligt utspädd.

Och *Gelis*-honan? Konfronterad med den motspänstiga kokongen följande dag, verkar hon till en början intresserad, kliver omkring på den, luktar på den, trycker ägglägningsröret mot ytan – i ungefär en minut. Lämna den sedan.

IKÄ ÖSTERBLAD

(Fotnoter: se nästa sida)

Nya och gamla biblioteksvisioner

Bibliotekarierna tenderar att återuppliva gamla visioner. Det är inte fel. Felet består i att de gamla visionerna inte har förverkligats, eller inte har förverkligats i tillräcklig utsträckning.

Men nya visioner behövs onekligen också. Jag börjar med att kommentera några av de gamla goda visionerna. Därefter skall jag ställa några frågor, som förhoppningsvis leder vidare.

Några gamla och goda idéer

Många uppfattar gärna biblioteket som en mötesplats och det gör de rätt i, ty bakom mötet skymtar erfarenheten. Utan möten vore livet inte värt att leva, lär bland andra Sokrates ha ansett. I detta kan man bara instämma: hellre en total brist på erfarenheter (= medvetslöshet) än en total brist på möten!

I varje bibliotek bor chansen att läsaren möter sin like. Nämligen den, som har skrivit det lästa.

”Biblioteken tar allt mera rollen av en mötesplats där människor kan få hjälp med olika sorters frågor”, preciserar bibliotekschef Maja Berndtson.¹ Jag tycker ärligt sagt att detta är ett ganska löst påstående, som varken förklarar vad som håller på att hända eller vad vi vill att ska ske med biblioteken.

I januarinumret av *Library Journal*, årgång 1917, hade bibliotekarien Marilla Waite Freeman

ett inlägg om *human interest* i biblioteket där bland annat följande episod ingick:

Han böjde sig förläget över disken med sin fråga, som han hade skrivit ned på en liten papperslapp: – ”Har ni en bok med kärleksbrev?” Medan bibliotekarien läste strömmade en lång procession av förälskade brevskrivare, från Abelard och Héloïse till Balzac och hans fru Hanska, genom hennes medvetande. Bibliotekarien läste på nytt och nu kom den rätta ingivelsen. ”Vägledning för affärs- och övriga korrespondenter” plockades fram från sin egen plats och bibliotekarien pekade med en diskret men medkännande fingervisning på ”Avdelning III: Kärlek och äktenskap”. Den amorösa ynglingen drog sig lättad tillbaka till ett hörn där han feberaktigt ömsom läste, skrev och förstörde vad han skrivit tills ett av utkasten äntligen fick godkänt, veks ihop och stacks i bröstfickan för säkert förvar. Till slut avlägsnade sig den stumma bibliotekskunden, lämnande i papperskorgen och kring stolen där han suttit ett stort antal stympade och hopskrynkade inledningar och avslutningar på ”kärleksbrev”, som inte saknade gudomlig glöd fast de bar synliga spår av handbokens något stelbenta terminologi.²

Ovanstående historia tyder på att bibliotekarien också tidigare har fått fungera som ”socialarbe-

1. Nils Uddenberg 2005. *Idéer om livet*. Band II s. 226f.

2. Gottfrid Adlerz 1916. *Grävsteklarnas liv*. Stockholm. s. 151.

3. Saskya van Nouhuys & Riikka Kaartinen 2008. ”A parasitoid wasp uses landmarks while monitoring poten-

tial resources.” *Proceedings of the Royal Society B* 275: 377–385.

4. Virginia Morell 2009. ”Profile: Nigel Franks. Watching as Ants Go Marching—And Deciding—One by One.” *Science* 323:1284–85

tare”. Att turister och andra människor som letar efter svar på ”olika frågor” gärna upptar bibliotekariernas arbetstid eller att biblioteken sedan hedenhös fungerar som ”lokala kulturhus” behöver knappast upprepas.

Däremot är det inte lika självskrivet att biblioteken fortsätter att vara ”public service”. Ifall publiken försummar att klart och tydligt uttrycka sin politiska vilja och bibliotekarierna missar sin chans att organisera det digitala biblioteket kommer de kommersiella informationstjänsterna med säkerhet att ta över inom de följande fem eller tjugo åren. Google har ju redan skannat in över 7 miljoner biblioteksböcker i akt och mening att erbjuda dem till försäljning genom sin egen kommersiella internetbokhandel.³

A propos gamla, goda idéer ska jag också passa på att ansluta mig till dem som understryker bibliotekskaféernas betydelse. Det är (och har alltid varit) nödvändigt att få prata med någon mellan allt läsande; och ifall man känner sig blyg för att prata med de andra läsarna går man ändå till cafeterian för att se och ses av dem. Antagligen behöver läsaren också ge utlopp för sina tankar om det hon inhämtat. Därför kan universitetsbibliotekens cafeterior vara lika viktiga för forskningen, och folkbibliotekens fikor vara lika viktiga för folket, politiken och konsten, som bibliotekens böcker eller datorer. Eller kanske ännu viktigare!

Är internet ett bibliotek?

– ”Vi tror inte tillsvidare på e-boken så hemskt mycket”, sade bibliotekschef Sunniva Drake till *Hufvudstadsbladets* reporter. Hennes utsaga sammanfattar en inställning som många biblioteksproffs hyser inför digitaliseringen av det skrivna ordet.

Jämförelsen är kanske lite underlig, men anta, att jag föredrog häst och vagn framför bil. Skulle jag då, medan jag tittade på de förbisusande bilarna genom krogfönstret, påpeka: – Jag tror inte så hemskt mycket på bilen?

Vill bibliotekarierna inte tro på sina sinnens vittnesbörd?

Någonting oerhört håller faktiskt på att ske, nämligen att e-boken i stor utsträckning ersätter boken

och internet biblioteket. Detta är inte en trosfråga utan dagsens sanning.

Men å andra sidan är också e-boken en bok och internet ett bibliotek. ”Ersätter” är alltså en sanning med modifikation.

Ranganathans femte biblioteksvetenskapliga lag lyder: BIBLIOTEKET ÄR EN VÄXANDE ORGANISM.⁴ Just det. Och nu har biblioteket alltså nått internetstadiet.

Biblioteket har från första början legat de elektroniska nätbyggarna nära om hjärtat. Här om vittnar Internetdrömmar, en bastant antologi med hårda pärmar, som utgavs i USA år 1996.⁵ I bokens första del diskuteras ”den digitala biblioteksmetaforen” och det kollektiva minnet (*community memory*) på nätet. Till de givna bidragen i detta sammanhang hör Vannevar Bushs berömda uppsats *As We May Think* (1945) och J.C.R. Lickliders rapport *Libraries of the Future* (1963). En annan avdelning i boken handlar om internet som ”en värld” och ”en väg till erfarenhet”. Det ligger nära till hands att jämföra internetdrömmarnas nya erfarenhetsväg med bokbibliotekariernas flitigt använda mötesplatsmetafor.

Också e-posten förtjänar att tas upp i samband med biblioteksutvecklingen. Dels med anledning av parallellen: e-posten är ju för posten vad e-boken är för biblioteket. Dels för att vi genom digitaliseringen ställs inför helt nya förhållanden mellan post, bibliotek och arkiv. Hur vill vi utforma dessa nya relationer mellan några av samhällets äldsta institutioner? Just nu är till exempel frågan om bibliotekens rättigheter att erbjuda – t.ex. mejla – böcker i digitala format aktuell. Traditionellt anses arkiv innehålla unika dokument; bibliotek däremot dokumentkopior. Digitaltekniken utplånar denna skillnad mellan arkiv och bibliotek. Hädanefter kan varje bibliotek innehålla varje arkiv, och vice versa, såvida inte Google Inc. lyckas lägga beslag på hela kakan.

Internet är lika gränslöst som biblioteket, om vi bara vill ha det så.

Bibliotekets otaliga uppgifter

En dag, när jag tittade på några gamla filer från förra årtusendet, snavade jag över följande reflexioner:

Om någon i framtiden avgiftsfritt från biblioteket skulle kunna hämta en elektronisk kopia av en bok, vilken det än vara månde, varför skulle han någonsin sätta sin fot en bokhandel igen? Men om böckerna på den elektroniska bibliotekshyllan inte vore avgiftsfria, vad skulle då återstå av distinktionen mellan bok, boktryckare och bokhandel – och hur mycket skulle kvarstå av bibliotekets traditionella existensberättigande, d.v.s. att tillhandahålla information till dem som inte har råd att betala för den?”⁶

Dessa frågor är fortfarande bra och aktuella, men påståendet att det allmänna bibliotekets *raison d'être* skulle bestå i att göra informationen tillgänglig för dem, som inte har råd att köpa den, kräver flera viktiga tillägg. Egentligen väcker påståendet just den fråga, som det så prompt besvarar: Vilken är egentligen bibliotekens uppgift?

Uppenbart är, att bibliotekens uppgifter är många fler än en. De allra mest grundläggande uppgifterna skulle jag vilja kalla teknologiska: att stöda individens minne och att låta flera individer dela ett gemensamt minne med hjälp av skrivkonsten samt därtill hörande materiella verktyg och byggnader, i vilka ”informationen” förvaras.

Men vems minne och för vilka ändamål? Framväxer biblioteket ur de världsliga och andliga makternas behov av en skriftlig ”databas”? Klart är också, att biblioteket från första början har tjänat som ett redskap för makten. ”Skrivkonsten ger”, som Jared Diamond skriver i sin makrohistoriska översikt,

det moderna samhället makt, genom att möjliggöra överföring av betydligt exaktare kunskap i betydligt större omfattning och detalj, från fjärran länder och tidsåldrar.⁷

Biblioteket har visserligen också från begynnelsen tjänat den fria forskningen, åtminstone potentiellt om än inte alltid i praktiken, i ett ständigt skiftande och konfliktfyllt förhållande till makterna.

Men bibliotekets uppgift att förse de egendoms- och maktlösa med information är av mycket senare datum. Under senare delen av 1800-talet tog sålunda rörelsen för *public libraries* fart i Amerika, varifrån dess idéer spred sig till och sammanvävdes med folkbildnings- och bibliotekstraditionerna i

bl.a. de nordiska länderna. Först då föddes vad som i Sverige kallas folkbiblioteket och hos oss i Finland det allmänna biblioteket.

Folkebibliotekerne i deras moderne skikkelse stammer fra U.S.A., hvor der allerede i sidste halvdel av 1700-tallet eksisterede *social libraries*, foreningsbiblioteker, der blev direkte forløbere for de biblioteker, som i begyndelsen av 1800-tallet med offentlig støtte og anerkendelse efterhånden organiserades som kommunale institutioner og benævntes *free public libraries*, eller blot *public libraries* [...]

läser vi i den något dammiga nytgåvan av *Nordisk handbok i bibliotekskunskap* från år 1957.⁸ För att göra en lång historia kort gör vi därifrån ett hopp i tiden ända fram till Sveriges Allmänna Biblioteksförenings demokratigrupp anno 2000. Gruppens medlemmar Ingrid Atlestam, Ulla Forsén och Kerstin Hassner spikar för sin del folkbibliotekens uppgifter i följande 10 teser:

1. Mötesplats i tid och rum
2. Uppleva, leva sig in, leva samman
3. Fria råd, ord och länkar
4. Grogrund för delaktighet
5. Gränssnitt för medborgare
6. Kunskapsväg till makt
7. Utsikt, insyn, insikt, åsikt
8. Ord, mening, sammanhang
9. Frizon för alla
10. Mångfald och möjligheter⁹

Om makt och bibliotek som om Montesquieu fortfarande betydde något

Hur långt bör biblioteket gå för att hjälpa fredsrörelsen och liknande propaganda? *How Far Should the Library Aid the Peace Movement and Similar Propaganda?* Bibliotekarien George F. Bowerman ställde frågan till amerikanska biblioteksföreningens kongress i Berkeley, Kalifornien, år 1915.¹⁰

Bowerman besvarade frågan jakande. Det gällde för bibliotekarierna att motarbeta kriget och bidra till fredens bevarande när kriget väl skulle vara över. Då skulle den sympatiska världsandan (”*the sympathetic world spirit*”) behövas. Den sympa-

tiska världsandan kan bara åstadkommas genom folkbildning ("education") och där spelar biblioteken en allt större roll, förklarade Bowerman.

Men hur långt är bibliotekarierna beredda att gå idag? Och hur står det till med bibliotekariernas sympatiska världsanda?

Här ska jag inflika några ord om biblioteket som en politisk kategori och en potentiell statsmakt. Så snart det blir tal om statsmakter i pluralis och om fördelningen av makt i staten infinner sig namnet Montesquieu. Tillägget "som om M. alltfört hade någon betydelse" är för det första en avsiktlig sarkasm. (Den maktlösa medborgarens cyniska kommentar.) För det andra: människans samhälle och livsvillkor förändras definitivt cirka 1945 i och med att atomvapnen och datorn föddes. Därefter har människornas liv endast fortsatt "som om" nedrustningsproblemen och den nödvändiga omvandlingen av det politiska systemet till något slag av (förhoppningsvis demokratisk) global regering eller globalt styre redan hade lösts. Montesquieus skarpa republikanska väderkorn för behovet av att dela upp makten, och således att ta makt från några och ge makt åt andra, antas vara en nödvändig förutsättning för att lösa dessa problem.

Vilka möjligheter har biblioteket att bli en relativt autonom fjärde "informationell" statsmakt, som skulle vara kapabel att kontrollera och balansera de verkställande, lagstiftande och rättsliga grenarna av staten?

Idén om en fjärde statsmakt återfinns egentligen inte hos Montesquieu; den tillkommer först under 1800-talets första hälft hos skribenter typ T.B. Macaulay och Thomas Carlyle. Det var de som myntade uttrycket *The Fourth Estate* (egentligen "fjärde ståndet") för att beskriva en i deras tycke godartad informationell makt. Deras fjärde statsmakt inbegrep till att börja med pressens politiska reportrar, men i en vidare bemärkelse räknade de dit alla skribenter, hela litteraturen samt, utan tvivel, biblioteket. Uttrycket "fjärde statsmakten" har fortlevt alltsedan dess. Numera syftar det också på radion och televisionen, och ibland rentav på bloggar och wikier. Men tanken har inte formats till ett verkligt filosofiskt eller politologiskt begrepp; den är tillsvidare inte mer än en liknelse, en metafor. Nu

håller emellertid biblioteket snabbt på att utvecklas till en fjärde statsmakt genom den globala spridningen av internet. Därför har det också blivit dags att utveckla det politiska begreppet. Denna tanke kan ta utgångspunkt i Ranganathans femte biblioteksvetenskapliga lag, som fastställer att biblioteket är en växande organism. Vi får anta att internet bara är den yngsta grenen på det gamla trädet, det vill säga en utvidgning av mänsklighetens urgamla institution, biblioteket.

Bibliotekets grundläggande problem, när det betraktas ur synvinkeln framväxande statsmakt, är hur det ska kunna omvandlas från en politiskt passiv offentlig tjänst till ett aktivt politiskt organ. Jag skulle tro att problemets lösning bör sökas i två faktiska förhållanden, som sammanhänger med varandra: a) internets nästintill kybernetiska (= självstyrande) natur, som det gäller att slå vakt om och om möjligt förstärka; bäst vore att få den inskriven i samhällets grundlagar (konstitutionen) som ytterligare en statsmakt (men en *global* sådan!) vid sidan av de tre traditionella statsmakterna; och b) den utvecklingstrend, som pekar framåt mot ett globalt civilsamhälle. Världens sociala forum (WSF) är ett av de mest uppenbara konkreta uttrycken för denna världshistoriska process.

Enligt Chico Whitaker, en av dess förgrundsgestalter, är Världens sociala forum "ett öppet rum". Formuleringen återfinns i WSF:s principdeklaration från år 2001.¹¹ "Öppet rum" innebär först och främst att WSF inte som sådant antar några gemensamma politiska resolutioner eller program. Därmed står WSF inför samma grundläggande fråga som biblioteket: hur ska vi tillsammans kunna åstadkomma någonting av politisk betydelse om vi inte får utarbeta och driva en gemensam policy? Svaret består, som ovan antytts, i vad man kunde kalla *biblioteksmakt*, d.v.s. en makt som i mycket stor utsträckning är självstyrande. Internet, cyberrymden, är nämligen just detta: ett nytt slags makt bortom det förskräckliga systemet av nationalstater, som i varje ögonblick hotar att utplåna varandra och hela mänskligheten med sina oerhörda nukleära arsenaler, för att inte tala om de nya generationer av robotiska, nanotekniska och biologiska vapensystem, som det militärindustriella och akademiska

komplexet för närvarande tar fram och massproducerar.

Att biblioteket och världens sociala forum bågge två år ”öppna rum” fastslog IFLA:s dåvarande ordförande Kay Raseroka på WSF i Mumbai år 2004.¹² Fru Raseroka, bibliotekarie vid universitetet i Gaborone (Botswana) uppmanade samtidigt alla bibliotekarier att gå med i världens sociala fora och att dokumentera WSF:s aktiviteter i sina bibliotek. För bibliotekarier såväl som för aktiva medborgare i alla länder gäller det att bygga vidare på denna tanke för att på ett bestående sätt sammanlänka biblioteken med världens sociala fora.

I sin både underhållande och tänkvärda skrift *In Search of Jefferson's Moose* (På jakt efter Jeffersons älg) funderar den rättslärde David G. Post sida upp och sida ner på problemet *Internet governance*: vem styr egentligen, och borde överhuvudtaget någon styra internet? Han konstaterar därvid med illa dold tillfredsställelse att staternas regeringar hittills bara har lyckats åstadkomma formuleringar liknande dem, som George Orwell i sin essä om det politiska språkbruket beskrev med orden: ”utformade i avsikt att ge ett sken av fasthet åt vinden”. Thomas Jefferson, som är David Posts egen favorit bland USA:s statsgrundare, skulle säkert med förtjusning ha överlåtit uppgiften att styra internet åt internet självt. Däremot hade Jeffersons kollega och trätobroder Alexander Hamilton antagligen gått in för att styra och reglera nätet, menar Post. Hans resonemang mynnar mycket riktigt ut en klassisk indelning av amerikanen i två slags människor: *jeffersonianerna*, längtansfullt blickande västerut mot de nya vidderna, och *hamiltonianerna*, oroligt vakande över den gamla världen i öster.¹³

Men ett saknar jag hos Post: biblioteket. Man får väl anta att det hos medlemmarna av bibliotekariernas yrkesgrupp, liksom inom alla andra yrkesgrupper, förekommer både mumintroll och hemuler? (Mumintroll och hemuler är det närmaste jag kan komma som jämförelse mellan jeffersonianer och hamiltonianer här på hemmaplan.) Skulle inte bibliotekarierna kunna ta hand om *Internet governance*, i den mån en sådan överhuvudtaget behövs, och särskilt då den stora katalogen över IP-nummer och domännamn? Denna uppgift, som till att börja med sköttes av nörden Jon Postel och därefter (från och

med 1998) av den tämligen dunkla organisationen ICANN, borde utan tvivel överlämnas åt världens yrkesbibliotekarier.

Jefferson och Hamilton hade åtminstone det gemensamt att båda förespråkade självständighet i förhållande till dåtidens makter. Det borde dagens bibliotekarier också våga göra.

Som tankeexperiment ska jag till slut presentera några notationer om banker och bibliotek.

Om banker och bibliotek

– For meg er det derfor helt avgjørende at biblioteket får utgjøre samfunnets sentrum.

– I stedet for banken?

– I stedet for banken! Banken er på sett og vis sin egen metafor. Ordet skaper verden som igjen skaper ordet – men banken produserer jo ingenting annet enn penger. Dét er ingen kreativ prosess”.

– Alberto Manguel¹⁴

Klart att biblioteket, inte banken, borde stå i centrum. Men hur skiljer sig egentligen biblioteket ifrån banken?

Tänk dig ett bibliotek, som åtagit sig att bevara, ordna och presentera en verkligt högklassig ekonomisk information för sina besökare. För att klara av denna uppgift borde väl detta ekonomi- och finansbibliotek införliva bankernas informationstillgångar med sina samlingar?

Å andra sidan: för att kunna förvalta kapitalet väl och investera klokt behöver väl bankirerna ha tillgång till all möjlig relevant information och kunskap? Och var finner de den? Jo, i biblioteket.

Gemensamt för biblioteket och banken är att båda sysslar med *information management*. Jag vet inte riktigt om det stämmer, som Alberto Manguel påstår, att biblioteket är kreativt medan banken inte är det. ”Banken producerar ju ingenting annat än pengar”, säger Manguel. Men även om vi går med på påståendet att ”pengarna” som sådana är ”ingenting”, så måste det nog erkännas att banken producerar information, d.v.s. information som behövs för att förvalta pengarna. Ett viktigt tillägg till detta konstaterande är, att tyngdpunkten i bankernas

verksamhet och informationsproduktion redan har förskjutits till programmeringen av deras datorer.

Inom biblioteket pågår en motsvarande utveckling. Det digitala biblioteket är det programmerade biblioteket, där *software* har hamnat i centrum för vad man kanske kunde kalla bibliotekets kreativa process.

Bibliotekets skapande process består knappast, som man med utgångspunkt i Manguels uttalande skulle kunna förledas att tro, enbart i att vara bärare av "ordet", som "skapar värden, vilka i sin tur skapar ordet" (Manguel) även om själva bevarandet och överföringen av information över långa tidrymder onekligen också är en skapande process. Liksom sin släkting banken producerar biblioteket också metainformation genom att registrera katalogisera, klassificera och presentera informationen. Denna uppgift kallades länge *dokumentation*, vilket jag tycker är en utmärkt beskrivning.

Men anmärkningsvärt nog är det i det nuvarande skedet transnationella IT-korporationer typ Google och Amazon som till stor del driver och utformar en stor del av bibliotekets skapande verksamhet.

Manguel förefaller inte vara speciellt intresserad av biblioteket som sådant och som en grundläggande samhällsinstitution. Detsamma gäller hans förhållningssätt till bankväsendet. Han tycks inte inse den ovannämnda släktskapen – och konvergensen – mellan banker och bibliotek, att bägge två är stora informationsbehandlare, eller att relationen mellan dessa två institutioner för närvarande faktiskt genomgår en spännande omvandling på grund av digitaliseringen.

Att ställa biblioteket i centrum i stället för banken, vad skulle det innebära? För Manguel: ett anorlunda samhälle där läsning och självreflexion värderas högre än i det nuvarande. Mot detta kan invändas, att såväl bankerna som biblioteken bjuder på ett specifikt motstånd. Enbart värdeomdömen ger inte en tillräcklig utgångspunkt för reformeringen av dessa relativt tröga och sega strukturer. Men Manguels utsaga är ändå klok som en uppmaning till individen: sätt inte pengarna i första rummet, utan läs böcker och reflektera! (Fast de som följer uppmaningen torde ofta vara ... läsande och reflekterande individer.)

A propos bankerna så anser jag att det behövs diskussion om demokratisk kontroll av deras informationstillgångar. Finansglobaliseringen har skapat ett behov av global demokratisering av finansinformationen. Allmänheten borde få bättre insyn både i hur informationstillgångarnas förvaltas och i informationen som sådan. Här borde också biblioteket kunna spela en större roll än det gör idag.

Dagsläget är prekärt; ett oroväckande exempel är avtalet mellan EU och USA om de amerikanska myndigheternas tillgång till SWIFT:s databaser.

Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT) är en förening som ägs av ca 9000 banker. Varje dag behandlar SWIFT omkring 15 miljoner penningtransaktioner mellan företag och vanliga medborgare. År 2006 lät Bush-administrationen meddela, att CIA spionerar på SWIFT:s databaser som ett led i USA-regeringens program för att spåra finansiering av terrorism. Nyheten ledde till rättmätiga protester inte minst i Europa där man varken har glömt industrispionaget i Echelonprojektet eller avslöjandena om CIA:s olagliga fångtransporter.

I slutet av november 2009 fogade sig Europeiska rådet i USA:s enträgna önskan om att låta underrättelsetjänsten CIA avläsa SWIFT:s databaser. EU och USA har alltså slutit ett avtal som ger USA:s underrättelsetjänst ett sådant specialtillstånd. Avtalet väntar dock i skrivande stund ännu på EU-parlamentets godkännande. Hoppas att våra MEPpar utnyttjar alla möjligheter i Lissabonavtalet för att stoppa det.

* * *

Grunden för ett sundare bankväsende skulle antagligen kunna läggas genom att bankkräntorna avskaffades. Detta skulle också ligga i linje med gammal visdom, d.v.s. motviljan mot ocker, som kommer till uttryck i världsreligionerna.

En global skatt på finansiella transaktioner borde införas. Detta diskuteras inte längre bara inom ATTAC-rörelsen utan också – som en följd av finanskrisen 2008 – av staternas regeringar. Sålunda föreslog Gordon Brown på hösten 2009 att en global så kallad bankskatt borde införas. Men enligt min åsikt syftar en bankskatt i Browns tappning

enbart till att rädda det nuvarande finanssystemet, i stället för att i grunden förändra det.

Vad man inte talar om i regerings- och kapitalkretsar är satsningar på att utveckla statsbanker, andelsbanker, postbanker och sparbanks i stället för att rädda och gynna profitinriktade affärsbanker och spekulerande penningfonder.

Varför tillåta bankernas ocker och mänskligens skuldsättning att fortsätta? Avskaffa bankirerna och låt banktjänstemännen leva på transaktionsavgifter. Statliga banker har också möjlighet att finansiera sin verksamhet med de inkomster de gör på sin sedel- och myntutgivning (*seigniorage*). Ifall finanssystemets vidareutveckling kräver nyinvesteringar borde en del av de skattemedel som bankskatten (den minimala beskattningen av de finansiella transaktionerna, typ Tobinskatten på valutaväxlingen) skulle inbringa, kunna anslås för ändamålet. I takt med att penningväsendet digitaliseras kommer bankernas löpande verksamhet i ännu större utsträckning än idag att skötas av dataprogrammerare och -tekniker. Förvaltningen av ett nytt internationellt finanssystem, byggt på digitala informationsnät och global finansiell transaktionsbeskattning, bör handhas av en särskild demokratisk organisation av det slag som skisserats av Lieven Denys och Heikki Patomäki i deras utkast till ett internationellt avtal om valutaväxlingsskatt.¹⁵

En del av bankskatteintäkterna kunde med fördel investeras i den offentliga biblioteksutvecklingen.

Detta vore också en logisk följd av att bibliotekens och bankernas informationsförvaltning fusioneras eller, som modeordet lyder, konvergerar, i informationssamhället. För övrigt hade redan bibliotekarierna i Assurbanipals bibliotek¹⁶ till uppgift att bevara och förvalta såväl samhällets ekonomiska information som astronomiska observationer och gudaberättelser.

MIKAEL BÖÖK

Noter

1. Cit. enl. Philip Teirs reportage "Biblioteket söker nya former", *Hufvudstadsbladet* 27.1.2010. I reportaget beskrivs biblioteken bl.a. som "lokala kulturhus". Bibliotekarierna betecknas i ingressen som "socialarbetare och "turstguider".
2. Jfr Freeman. M.W.: "Human interest" i the Public Library, *Library Journal*, januari 1917; i Litwin, R. (red.): *Library Daylight. Tracings of Modern Librarianship, 1874-1922* (Library Juice Press, Duluth 2006), ss 219-222. Översättningen är gjord av artikelförfattaren.
3. Google har föresatt sig att organisera allt vi vet. Om detta skriver Randall Stross i sin bok *Planet Google. One Company's Audacious Plan to Organize Everything We Know* (Free Press N.Y. 2008). Se särskilt kap 4, "Moon shot", som ägnas åt affärsföretagets ambitiösa biblioteksprojekt Google Books. Ett TV-samtal om detta mellan Brewster Kahle och Amy Goodman på kanalen *Democracy Now* 30.4.2009 länkas på sidan <http://www.opencontentalliance.org/tag/books/>. Internetarkivet *Archive.org* (grundat av nämnde Kahle) hyser *The Open Library* (<http://openlibrary.org/>), ett icke-kommersiellt parallellprojekt till Google Books, som den 26 januari 2010 angav antalet boktitlar i sin katalog till 28 840 174. Av dessa kunde The Open Library erbjuda texterna i 1 162 763 böcker i sin helhet, dvs som e-böcker.
4. Den indiska matematikern och "bibliotekslagstiftaren" S.R Ranganathan omtalas och hans lagar förklaras översiktligt av honom själv i Eric Carlqvists och Harry Järvs bibliotekshistoriska antologi *Mänsklighetens minne*, (Schildts 2008) ss. 593-672.
5. Stefik, Mark (red.): *Internet Dreams. Archetypes, Myths, and Metaphors*. MIT Press 1996.
6. Browning, John: "Libraries Without Walls for Books Without Pages", i *Wired* april-maj 1993.
7. Diamond, Jared: *Vete, vapen och virus – En kort sammanfattning av mänsklighetens historia under de senaste 13 000 åren* (Norstedts 1999), kap. 12.
8. Cit. ur artikeln "Folkebibliotekernes historia" av E. Alerslev Jensen, i *Nordisk handbok i bibliotekskunskap* (Almqvist & Wiksell/Gebbers förlag, Stockholm 1957), Del II, "Bibliotekens och bibliofilens historia", s.318.
9. De 10 teserna är hämtade ur en god liten bok, som jag i skrivande stund inte lyckas leta fram ur min lilla värld, d.v.s. på mina bokhyllor hemma hos mig. Men boken står med stor sannolikhet på sin givna plats ute(?) i den stora världen, t.ex. där: <http://bit.ly/cxhPgR>.
10. Bowermans tal ingår i Litwin (red.) op.cit. ss.173-180.
11. Se *Information for Social Change*, No. 24, Winter 2006–2007. Special Issue on 'Libraries & Information in World Social Forum context' (http://libr.org/isc/issues/ISC24/ISC24_Full.pdf); artiklarna "The World According to Chico" (The Right Livelihood Award 2006) och Kay Raserokas artikel "Libraries: Open Spaces".

Lycksalighetens grav

I Horace Engdahls essäsamling *Stilen och lyckan* (1992) ingår ett (naturligtvis) briljant skrivet avsnitt om det romantiska fragmentet – karakteriserat som en ”text som smittats av tidens oordning”, där ”skrivandets ögonblick” bevaras och som avbryts ”just där ironin skulle ha övervunnit rösten”. Tidigare var det svårt att inte läsa avsnittet som ett närläsningssrecept för hans egen fragmentsamling *Meteoror* (1999).

Nu mera kan avsnittet också tjäna som verktyg vid läsningen av hans nya bok *Ärret efter drömmen* (2009). I den placeras läsaren nämligen någons i gränzonen mellan det fragmentariska och den längre essän. Av naturliga orsaker; de nitton artiklarna och essäerna har alla varit publicerade tidigare, under perioden 1989–2004, i olika tidningar och tidskrifter, bl.a. *DN*, *BLM* och *Artes*. En konsekvens är också att texterna är mer lättlästa än Engdahls tidigare. Spektret av ämnen är heterogent – en sammanhängande essä i stil med vad de tidigare *Den romantiska texten* (1986) eller *Beröringens ABC* (1994) erbjuder ska läsaren inte

vänta sig. Titeln – som anspelar på graven efter den romantiska drömmen – refererar primärt endast till ett av avsnitten.

Romantikerna, här till exempel Almqvist, Atterbom, Byron, Hoffman, Novalis, är som vanligt hos Engdahl välrepresenterade. Men boken innehåller mer, mycket mer, och väcker hos läsaren en myckenhet av tankar och associationer. Formuleringarna är ofta glänsande med djupa observationer som man mestadels instämmer i – åtminstone vid andra läsningen. Det här är genuin humanistisk essäistik. Jag väljer att nedan först kort beröra några av de för mig intressantare artiklarna, därefter ägna två teman mer uppmärksamhet.

Engdahls litteratur- och konstsyn är välkänd och behöver kanske inte här rekapituleras eller på ett allmänt plan kommenteras vidare. I synnerhet då det inte syns något brott mellan artiklarna här och hans tidigare arbeten. En liten kritik vill jag dock framföra gällande strukturen – framlagda i bokform framstår flera av artiklarna som väl kortfattade, alltför fragmentariska. Den av författaren i förordet

12. Se föregående not.

13. Post, David G.: *In Search of Jefferson's Moose. Notes on the State of Cyberspace* (Oxford UP 2009). Om jeffersonianer och hamiltonianer, särskilt ss.107–117. Orwell-citatet (*designed to give an appearance of solidity to pure wind*) förekommer på s.128 och är hämtat från densammes uppsats ”Politics and the English Language” (1946).

14. Alberto Manguel intervjuades i norska *Klassekampen* 29.12.2009, vilket säkert hade undgått mig ifall inte min

vän Anders Ericson hade bloggat om det i bloggen *Se också. Klipp og kommentarer fra bibliotek og omland (enda en tjeneste fra norsk bibliotekforening)* 2.1.2010.

15. Patomäkis och Denys' utkast till ett internationellt valutaväxlingsavtal föreligger i olika språkversioner (också på svenska) på webben på adress www.nigd.org/ctt.
16. Assurbanibals bibliotek låg i nuvarande Irak och ligger idag av någon underling anledning i British Museum. Se http://www.britishmuseum.org/research/research_projects/ashurbanipal_library_phase_1.aspx.

förkättrade bloggösfären har ryckt närmare. Säkert i tidens anda men så vill jag inte ha det. Läsningen framkallade drömmen att Engdahl, då värvet som Svenska Akademiens ständige sekreterare nu är avslutat, skulle ta itu med en längre essäistisk berättelse.

Ämnesvalet i essäerna är inte begränsat till litteraturen. Boken innehåller porträtt av konstkritikern Ulf Linde, målaren Ola Billgren och lyrikern Stig Larsson. Men det är kanske kopplingen mellan litteratur och musik som fångslar mest. Artikeln "Livgivande natt" om Wilhelm Müllers och Franz Schuberts sångcykel *Winterreise* ger mig en stark lust att snart lyssna på/läsa detta gränsöverskridande nattsvarta romantiska konstverk och jämföra mina intryck med Engdahls.

Skrivandets problematik tacklas naturligtvis i flera artiklar. Här finns en längre essä om "Grafo-manerna i litteraturen", skribenter med grasserande skrivklåda – besatta av en oemotståndlig drift att skriva, skriva. Den franske författaren Roger Laporte ägnas i detta sammanhang en längre studie, likaså Gunnar Björling och tysken Arno Schmidt.

En kort introduktion till konsten att skriva essäer ges i "Den enskildes form" utgående från Freuds artikel om det kusliga, "Das Unheimliche" (1919). Engdahl karakteriserar essän som en form av samtal med sig själv, som ett uttryck för personligt tal, som den enskildes form.

Boken innehåller också det tal Engdahl höll vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid 2004, "Att gråta fädernas tårar". Mellan raderna kan man tydligt läsa Engdahls förvåning över att Runeberg fortfarande berör oss, att han inte ännu fått status av oläsbar klassiker. Personligen misstänker jag att när finländsk mentalitet en dag blir kvitt sin, i alleuropeisk jämförelse, starka vålds- och krigsfixering, då förpassas Runeberg till litteraturhistorien.

Essän "Philomelas tunga" utgår från en berättelse i Ovidius *Metamorfoser* och behandlar vittnesmål i litteraturen, med betoning på skildringar av upplevelser i nazistiska eller ryska koncentrationsläger. Ett för litteratören Engdahl ovanligt ämne. Essän

är gripande och en sammanfattning gör den inte rättvisa. Läs den!

"Ett skriftsätt och dess betraktare, ett verk och dess läsare, böra de ej vara två halfheter, som ömsevis upptaga och fullända hvarann?" skriver Almqvist i "Dialog om sättet att sluta stycken" (*Törnrosens bok VI*), citerat av Engdahl i *Stilen och lyckan*. Att vara den "halfhet" som upptar och accepterar eller förkastar Engdahls tankar kräver en ingående beläsenhet eller – lyckligtvis – inläsning av verk som visserligen inte idag kan sägas vara levande litteratur men som rikligt belönar en enträgen läsare. Det senare gällde för min del Atterboms *Lycksalighetens ö* (1824, 1827). Verket är ingående analyserat i *Den romantiska texten* och svarar nu, i den kanske tyngsta essän, för ett av ären efter drömmen. Men, vem har idag läst dessa 500 sidor om lycksaligheten?

Onekligen tar det minst ett hundratal sidor innan man sugts upp av det tidiga 1800-talets känslosvall – mitt rationella jag stretar länge emot och påpekar att detta mera påminner om ett välskrivet Chalmers-spex än om djup litteratur. Men sedan drabbas man (i likhet med Engdahl då han läser Mme. de Staël) "av den slumrande kraften hos ett dödförklarat mästerverk". Och njuter av Atterboms mästerliga språkbehandling och versteknik. Det är underbart underhållande läsning. Oron över konsekvenserna av dels Astolfs vacklande mellan jordelivet och lycksalighetens ö, dels Felicias olydnad mot modern Nyx kommer smygande. Felicias romantiska längtan efter evigt liv, evig sysslolös kärlek och en heletetisk känslofull existens klarar inte konfrontationen med det vanliga jordelivet i Astolfs skepnad. Astolf dör, lycksalighetens ö förintas och de sju nymferna flyr till de arma människornas värld för att där enbart *dikta* om evig skönhet och lycka.

Ett förbluffande borgerligt, oromantiskt och förnuftigt slut. Men som redan långt tidigare skymtat i dialogen kommer inte äret efter den romantiska drömmen oväntat:

Felicia: *Mer stort har vad man är, än vad man gör.*

Astolf: Att vara stort, det är att handla stort.

Atterboms eget lyckliga äktenskap lärde honom kanske att "blott kärlek vet vad livets röst begär" men också att romantisk känsloyra inte håller för livets så kallade realiteter.

Tyvärr nyktrar läsaren snabbt till efter den långvariga ordberusningen hos Atterbom. Och inser att till exempel Friedrich Schlegels *Lucinde* (1799), prototypen för romantikens kärleksbeskrivningar, idémässigt är betydligt intressantare och framför allt modernare. Här finns inte heller någon grav, inget ärr, som skulle bekräfta Engdahls tes att det "avgörande elementet i romantiska landskap är deras gravar". Ett obetydligt inslag av dödsmystik – men ingen grav. Schlegels exempel på romantikens så kallade progressiva universalpoesi förblev visserligen ofullbordat – kanske ärret efter drömmen skulle kommit senare. Därtill ska medges att Novalis *Heinrich von Ofterdingen* – som Engdahl betecknar som den mest romantiska av alla romanser och använder för att exemplifiera drömvisioner i romantiska verk – inte klarar sig utan Mathildes grav.

Naturligtvis måste – efter utställningen på Nationalmuseum i Stockholm hösten 2009 – varje romantiskt fragment åtminstone tangera Caspar David Friedrich. Och det besjälade landskapet hos Friedrich ger onekligen något av romantikens essens. Jag kan väl tänka mig en konstsyn som förklarar detta vara kitsch – men personligen drömmer jag mig lätt och njutningsfyllt in i dessa melankoliska mörka vyer.

I Engdahls analys av landskapets förändring från 1700-talets primitivism till Mallarmés av poeten skapade trakter skulle Friedrichs visioner passat perfekt. Fjärran från 1700-talets överväldigande landskap – men inte (ännu) enbart en teatralisk kuliss som hos Atterbom. Friedrichs romantiska landskapsdrömmar ger oss i övermått de övervuxna gravar Engdahl ser i litteraturen.

Men i nordisk romantisk litteratur tror jag egentligen ändå det är skogen och inte graven som utgör det grundläggande stämningsskapande landskapselementet. Felicias park är omgiven av skog, Tintomara jagar i Kolmården.

En av de intressantaste essäerna i *Ärret efter drömmen* är "Atterboms akustik". (Temat i essän,

ursprungligen publicerad 1989, utvecklades sedermera av Engdahl i boken *Beröringens ABC*.) Engdahl har rätt i att "syntaxens klarhet och begreppens följdriktighet" hos Atterbom offras för att musikaliteten ska framträda, för att något absolut eller romantiskt oändligt ska skymta eller höras. Personligen ser jag därtill gärna, för att använda Paul Valérys ord, poesi och musik som beslöjad matematik – alltså försöker jag ha överseende med avsaknaden av något referentiellt och försöker lyssnande urskilja något matematiskt i Atterboms röst. Eller på mitt sätt tillämpa E.T.A. Hoffmans ord (som Engdahl flitigt använder sig av) "Der Geist versteht nur die Sprache des Geistes". Men jag lyckas inte höra det oändliga – däremot nog ytliga kammarteatraliska kulissklanger. Som Engdahl riktigt påpekar blir för en modern läsare inte ens undergången hos Atterbom gripande.

Atterbom bankruttförklarar det poetisk-romantiska kärleksvarat av två skäl. Det ena (det praktiska livets krav) självklart, det andra intressantare:

*men av sin tro får kärleken den gudakraft,
att han erövrar åter vad han älskat har...*

För att ha någon livskraft måste det poetisk-romantiska ersättas/kompletteras med religiös tro. Felicia har nonchalerat även det kravet; med dubbelsidig romantisk hybris som följd.

Vår sekulariserade naturvetenskapliga värld ser naturligtvis både den gudomliga Nyx, och Tiden som eliminerar Astolf, som naturlagar. Vad Felicia inbillar sig är att hon kan existera utanför alla fysikaliska eller biologiska lagbundenheter.

Jag tror det går att dra vissa paralleller mellan *Lycksalighetens ö* och ett verk som speglar 1900-talets teknologieromantiska hybris, nämligen Harry Martinsons versepos *Aniara*. Flykten från jordelivet, med goldondern Aniara eller västanvinden Zephyr – i det ena fallet på grund av jordens strålförgiftning, i det andra på grund av livets ändlighet och allmänna besvärlighet. Mimans/Astolfs död och till slut det enda som återstår, Nirvanas våg/Nyx mörker.

Men den djupare likheten förefaller mig vara en annan. Som Erland Lagerroth påpekar i sin analys *Aniara – en dikt av sin tid* är det viktigaste temat i *Aniara* humanistens insikt att naturvetenskaperna ytterst bestämmer våra liv; att drömmar, fantasier

och minnen är underordnade fysikens och biologins lagar:

*I början av det tjugofjärde året
bröt tanken samman, fantasin dog ut.
[...]
föll varje dröm till föga och bekände
sin låga rang i rymden Ghazilnut.*

Hos både Atterbom och Martinson faller drömmen och fantasin till föga för tiden. Minnet ger både i *Lycksalighetens ö* och *Aniara* endast en temporär befrielse.

Aniara förbinder den romantiska graven med tematiken i den första essän i *Ärret efter drömmen* – ”Undergångens lockelse”. Vår fascination inför det som romantiken kallade det sublima, enligt Edmund Burke ”ett slags lustfylld fasa, ett slags lugn färgat av skräck”. Inte nödvändigtvis den totala apokalypsen men en nattsvart romantik.

I samband med sin analys av *Nibelungens ring* berör Engdahl Uppenbarelsboken i Nya Testamentet, naturligtvis en av de ursprungliga förebilderna inom genren. Kan man idag läsa den och bli berörd? Jag undrar. Troende har sin försäkring i ordning; dem angår apokalypsen inte. Övriga ser visserligen undergången komma men i andra tecken än de religiösa.

I den här essän ägnas Miltons *Paradise Lost* en del uppmärksamhet. Men tanken att se *Paradise Lost* som ett storslaget exempel på undergångens lockelse kan jag inte helt omfatta. Verket är genialiskt (behöver knappast sägas) och ger i koncentrerad och slagkraftig form det centrala i kristendomens trosbyggnad. Det är sublimt – men i vår moderna användning av ordet. Att vi upplever Miltons Satan som relativt sympatisk, ja mänsklig, har väl mer att göra med att han är en kämpande *underdog*, och mindre med att vi lockas av hans undergång. Dessutom stör det mig att Gud – mot alla demokratiska principer – lyft upp sin son till nummer två och inte gett Lucifer den äran. Istället störtas Lucifer till helvetet och förvandlas till Satan.

Men sedan Milton har frontlinjerna förändrats; mänskan har detroniserat både Gud och Satan. De två dödsfienderna är numera allierade, stadda på full reträtt – hos Martinson flyr ”Gud och Satan hand i hand” för ”människan: askans konung”.

Mellan *Paradise Lost* och *Aniara* rymms den framväxande romantiska individualismen och vad den bjuder på i form av lockelsefull undergång. Engdahls främsta exempel här är Goethes *Faust* och Byrons *Manfred*. Men min Faustläsning avviker från Engdahls. Min Faust är matematikern som vid sin svarta tavla kämpar med svåra funktionsteoretiska konvergensproblem och beklagar sig, i sann romantisk anda:

*Jag har ej växt en tum, ej kommit när
min längtans mål, oändlighetens sfär.*

(Britt G. Hallqvists övers.)

Så dyker fysikern Mefistofeles upp, erbjuder sina tjänster, men får först ett nedlåtande svar: ”Vad har du, arme fan, att skänka?” Tillsammans förverkligar de ändå sedan ett tvärvetenskapligt projekt som för Fausts del går ut på att försöka förstå Helena av Troja. Då Faust långt senare slutar som holländsk ingenjör, ”skaffar land och knogar så med vall och dike” och till slut yttrar nyckelorden ”dröj, stund, du är så skön ändå!” – innebär det undergång för honom? Nej, Faust får förlåtelse och assisterad av diverse änglar lyckas Gud lura Mefistofeles på Fausts själ.

Trots Mefistofeles tidvis negativa inställning till hela skapelsen kan jag inte här klart se undergångens lockelse. Snarare den alltid mot högre rymder strävande individen. En annan sak är vidareutvecklingen av Faustmyten, till exempel hos Thomas Mann.

För mig förblir *Aniara* den litterära prototypen för undergångens estetik. Överraskande nog ger Byrons *Manfred* mig något liknande. Även Manfred är askans konung; hans stjärna (genius) i rymden är förstörd:

*The burning wreck of a demolished world,
A wandering hell in the eternal Space;*

Men denne byronhjälte är ett barn av romantiken – han trotsar andarnas furste Ariman och vägrar in i det sista rätta sig efter sin dödsande:

*... my past power
was purchased by no compact with thy crew...*

Som *Aniara* går Manfred mot den totala utplåningen, men hånfullt och högmodigt.

En betydligt mer anspråkslös diaboliskhet analyserar Engdahl i uppsatsen "Almqvist och det demoniska". Berättelsen *Ormus och Ariman* känner vi – men har vi uppfattat den senare gestalten som demonisk? Han försöker, men lyckas han? Ariman i Byrons *Manfred* lyckas, men Ariman hos Almqvist? Eller Tintomara i *Drottningens Juvelsmycke*? Genom att en aning tänja på adjektivet demonisk klarar Engdahl ändå av att göra bägge dessa gestalter demoniska. Läsaren må här tillåtas ett litet frågetecken.

Undergångens lockelse har äldre anor. Trots Tiden kom Odysseus – i motsats till Astolf – till slut hem till sin lycksalighetens ö, till Penelope, Telemakhos och sin gamle far. Men hur gick det sedan?

Som Odysseus i helvetet berättar för Dante var lusten "att om världen söka kunskap" ändå starkare

än kärleken till Penelope. Stunden på Ithaka var inte skön nog. Med sina gamla vänner seglade han därför åter iväg, en antikens Faust, förbi Gibraltar, ut på Atlanten mot det katastrofala slutet – uppeggande sina pensionärskompanjoner med orden

*Den aftonvakt, som än, så obetydlig,
Av sinnelivet återstår er, neken
Ej att den ägna, följande med solen,
Att forska ut en obefolkad världsdel.*
(Edvard Lidforss övers.)

Men för en hednisk, aldrig nöjd Faust gavs ingen frälsning. Undergångens lockelse drog Odysseus mot lycksalighetens grav i helvetets åttonde krets.

STIG-OLOF LONDEN

Horace Engdahl: *Ärret efter drömmen. Essäer och artiklar*. Bonniers 2009.

Finlandssvensk prosa och poesi 2009 i urval

Nya Argus har från och med nummer 1/2001 kommenterat den finlandssvenska skönlitterära utgivningen i form av årsöversikter. Följande böcker behandlas i detta nummer (se sidorna 5–20).

Andersson, Claes: *Varje slag mitt hjärta slår: anteckningar från mitt liv*. Söderströms.
Boucht, Birgitta och Mariella Lindén: *Sökord: vänskap, död, rum, brev, böcker, Harriet Clayhills*. Schildts.
Brandt, Christian: *Läkarens hund*. Kain.
Bäcksbäck, Mary-Ann: *Avsides vitt*. Scriptum.
Donner, Jörn: *Bergman: PM*. Ekerlid.
Enckell, Martin: *Under ett ramsvart hjärta*. PQR.
Enckell, Mikael: *Om konsten att älska skriften: essäer*. Söderströms.
Fagerholm, Monika: *Glitterscenen: och flickan hon går i dansen med röda gullband*. Söderströms.
Granholm, Olof: *Kråkrifolket*. Skrivor.
Holmström, Johanna: *Camera Obscura: noveller*. Söderströms.
Juslin, Emma: *Ensamma tillsammans: roman*. Söderströms.
Korkea-aho, Kaj: *Se till mig som liten är*. Söderströms.
Lindén, Zinaida: *Lindanserskan: noveller*. Söderströms.
Laurén, Anna-Lena: *I bergen finns inga herrar: om Kaukasien och dess folk*. Söderströms.
Lång, Fredrik: *Dick, Docenten och Jane*. Schildts.
Mazzarella, Merete 2008: *Ingen saknad, ingen sorg: en dag i Zacharias Topelius liv*. Söderströms.
Nalin, Kira: *Bultar som ett bläckfiskhjärta*. Söderströms.

Nyström, Carita: *Sju berättelser från sextiotalet*. Skrivor.
Nyttiga idioter?: unga idealister, Lenin och sjuttiotalet. Red. Camilla Berggren och Marianne Lydén. Söderströms.
Peltomaa, Marianne: *Flickan i trappan*. Schildts.
Pettersson, Torsten: *Seendets rike*. Söderströms.
Ringbom, Henrika: *Händelser. Ur Nya Pressen 1968-1974*. Söderströms.
Ringell, Susanne: *Ryggens nymåne. Prosalyrisk svit*. Söderströms.
Rossi, Oscar: *Funny. Det vi vet om Jones är att Brown*. Söderströms.
Sandelin, Carl Fredrik: *Variationer och final*. Eget förlag.
Sandelin, Peter: *Stenar och ljus*. Schildts.
Sundell, Björn: *Svart brev från Kina*. Schildts.
Sundqvist, Christel: *Flickan i flaskan*. Schildts.
Södergran, Matilda: *Deliranten*. Schildts.
Thorström, Janna: *Buktalaren*. Söderströms.
Turtschaninoff, Maria: *Arra: legenden från Lavora*. Söderströms.
Tötterman, Karin: *Äta vägens ris*. Söderströms.
Westö, Kjell: *Gå inte ensam ut i natten*. Söderströms.
Ågren, Gösta: *Bottniska nätter*. Söderströms.

Reflektioner kring ett par klassböcker

Att kommentera enskilda bidrag i *Obs! Klass* och *De Andra* mera utförligt är redan av utrymmesskäl omöjligt. Bidragen är lättlästa och informativa men samtidigt har många så likartade drag att det lätt blir upprepningar och i värsta fall kan klassresenärernas känslobeskrivningar när de återges få drag av tvål-opera. Nedanstående bör inte ses som en recension utan mera som ett försök att diskutera innehållet i ”klassböckerna” ur mera generell synpunkt med nedslag i bidrag som läsaren i det perspektivet upplevt belysande. Märkligt nog får jag samtidigt en känsla att en del kommentarer blir ”intimare än sex” – underrubriken till *Obs! Klass*.

Några av orsakerna till att det inte varit aktuellt eller fruktbart att tala om klass kommer tydligt fram. Till de kanske mera objektiva hör samhällets förändring där de tidigare tydliga klassgränserna upplösts och välfärdsstatens skyddsnät med garantier till utbildning och hälsa uppbyggts. Tron på en kollektiv grundtrygghet lade grunden för mera individualistiskt färgade behov och bidrog till den nyliberala hegemonin som bredde ut sig från 1980-talets början. Den i sin tur underlättades i Finland i och med att steget för många togs direkt från landsbygdens jordbruk till servicenäringarna. Struktumvandlingen var så snabb och genomgående att den uppåtgående mobiliteten i mindre grad än i många andra länder gick via långvarigt industriarbete.

Struktumvandlingen bildar en bakgrund i de två aktuella antologierna men märks i övrigt i mindre grad än man kunde förvänta sig. De äldre författarna har med få undantag medelklassbakgrund och de yngre är så gott som alla kulturarbetare som

knappast, ibland kanske felaktigt, betraktar sig som arbetare i servicenäringarna.

Böckerna ger en god bild av hur samhällsförändringarna inverkat på författarnas förutsättningar att företa eller iaktta klassresor. Mycket handlar om känslan av osäker klasstillhörighet men flera bidrag påvisar en mera bestående klassindelning. Detta trots att traditionell arbetarklass inte finns representerad och, vilket kanske idag är mera relevant, inte heller de som i servicenäringarna kan betecknas som ny arbetarklass – servicenäringarnas lägre personal. Överklassen i ekonomisk bemärkelse representeras huvudsakligen av finlandssvenska kvinnor – och av några finska män. Varför män ur den finlandssvenska överklassen inte visar sig kan man bara spekulera om. I förordet till *De Andra* nämns den manliga elitens nätverk. Den finlandssvenska varianten tangeras av Maria Björnberg-Enckell och Niklas Herlin i *De Andra* men det är inte mycket man ser av den i antologierna.

Dessa brister i urvalet av bidrag till de två antologierna bidrar till att de i och för sig väl beskrivna och medryckande upplevelserna i mindre grad belyser kollektiva samhällskonflikter och ofta mer får karaktär av individuella rese- eller familjeberättelser. Det är kanske också avsikten hos redaktörerna, i synnerhet vad gäller *Obs! Klass*. Förordet till *De Andra* har en mera analytisk ansats och flera av bidragen sätter in de personliga upplevelserna i ett samhälleligt utvecklingsskede. Samtidigt är bidragen där mindre medryckande. *De Andra* har också kommit ut på finska (*Me Muut*) vilket innebär att den vänder sig till en delvis annan publik. Trots ovannämnda brister är *Obs! Klass* mera representativ för den finlandssvenska befolkningen, något

som *De Andra* i mindre grad eftersträvat. Vill man anknyta till tydligen fortfarande användbara indelningar så har den sistnämnda en mera kultursvensk prägel och *Obs! Klass* en mera bygdesvensk.

Klassresenärerna i böckerna har i allmänhet svårt att bestämma sin klasstillhörighet. I *Obs! Klass* tillfrågades skribenterna om vilken klass de *inte* ansåg sig tillhöra. Svaren blev varierande, valmöjligheterna måste ju ha upplevts flera än om man hade frågat vilken klass de ansåg sig tillhöra (eventuellt med några alternativ). Några avviker från mönstret och uppger en klasstillhörighet medan en del haft svårighet att uppge den klass de inte anser sig tillhöra. En del svar har ingenting med klass att göra och några hänvisar mera till stånd (adeln, prästerskapet) än till mera normal modern sociologisk klassindelning. Men å andra sidan är det ett faktum att vi idag knappast har någon allmänt accepterad klassindelning. Utbildning, yrke, inkomst och förmögenhet är bestämmande för hur man placeras på den sociala rangskalan i Finland. Det betyder inte att upplevda skillnader i *habitus* till sina konsekvenser inte skulle vara betydelsefulla. Det mest kränkande idag är, som Merete Mazzarella noterar, att ifrågasätta en människans självbild, hennes karakteristik av sin klasstillhörighet.

Verkligheten är ofta hårdare än självdefinitionerna. Den ärvda eller den införskaffade förmögenheten skapar frihet och trygghet. Hos de som i antologierna uppger sig tillhöra överklassen eller övre medelklass kommer detta klart fram. Här är också åsikten att klass existerar oftast definitiv. Maria Björnberg-Enckells bidrag hör till de mest belysande. Samma definitiva klassuppfattning har också Niklas Herlin och Arne Nevanlinna i *De Andra* och Camilla Ahlström i *Obs! Klass*.

Klass är en realitet också för dem som har en urban arbetarbakgrund och internationella klasserfarenheter, för Robert Åsbacka och Tom Paxal i *Obs! Klass* – motpolerna till Björnberg-Enckell – och också för Roy Michelson i *De Andra*. Här är de egna erfarenheterna och klassbegreppet fast förankrade i samhällsstrukturer, upplevda och verkliga. Samma gäller också Jenny Kajanus som är den som starkast belyser en vuxens klassresa nedåt. Tillfälliga förskjutningar nedåt inom medelklassen verkar vara krusningar på ytan jämförda med Kajanus upp-

levelser. Upplevelser som i varierande former möter många i dagens Finland. Och som med största sannolikhet kommer att möta ännu fler.

En intressant fråga är när tryggheten infinner sig och när den försvinner. Tryggheten verkar inte enbart eller ens huvudsakligen att vara knuten till dagens sociala skyddsnät. Den trygghet som uppvisas av den högre medelklassen i böckerna baserar sig mera på familjebakgrund och familjenätverk. Här finns i allmänhet ett socialt skyddsnät av mera heltäckande slag än välfärdsamhällets. Flera som gjort en klassresa värderar den start välfärdssamhället givit dem men rätt få diskuterar välfärdsstatens skyddsnät, och hela välfärdsstatens fortbestånd ifrågasätts. Otrygghet och känslan av utanförskap framhålls av dem som gjort klassresa från sin föräldrabakgrund. Utan bakgrundsformögenhet blir frihet och trygghet svårförenliga för de flesta i ett kapitalistiskt samhälle. Många i antologierna, speciellt i *Obs! Klass*, är kulturarbetare som nu verkar värdera frihet mer än trygghet, för vilka kanske själva tryggheten upplevs som ett potentiellt hinder för skapandet. Denna inställning återfinns i något varierande former i bidragen av Charlotte Sundström, Trygve Söderling, Kaarina Hazard, Kreetta Onkeli, Merja Virolainen och Malin Slotte. Den sistnämnda uppger en arbetarbakgrund och noterar vid sidan av sin känsla av utanförskap och möjlighet till frihet också: "Det är inte mycket att göra åt klass. Spelreglerna är som de är".

Kulturarbetarna är trots allt en relativt begränsad grupp i samhället. Frågan är om frihetsvärderingarna är mer än en kuliss och om de för alla kan bli bestående. Och få av dem anser att klass saknar betydelse. Det råder en motsättning mellan den uppfattningen och den egna icke-tillhörigheten. En motsättning som för de nämnda skribenterna lett till framgång.

Söderlings och Sundströms *Obs! Klass* anknyter mera till en speciell finlandssvensk problematik än *De Andra*. Delvis kan detta bero på att i den senare ingår flera finska bidrag. Känslan att man inte räcker till och att man känner sig nerklassad verkar mera dominerande bland klassresenärerna i den förstnämnda. Kanske har också de instruktioner skribenterna fått inverkat. Redaktörernas förord i antologierna tyder åtminstone delvis på detta.

I *Obs! Klass* betonas klassresor mera än i förordet till *De Andra*.

I båda antologierna uppges författarnas geografiska bakgrund. Endast ett par av författarna i *De Andra* är egentligen uppvuxna i Österbotten eller på den nyländska landsbygden. I *Obs! Klass* har hälften av författarna denna geografiska bakgrund. Klassresan på finlandssvenskt håll sammanfaller sålunda i stor utsträckning med resan till Helsingfors. Bourdieus distinktioner verkar fungera bra här på de möten som sker. Men kanske är det så att "klassresa" gjorts till ett begrepp som omfattar både en relativt kort resa från bakgrunden jordbruk/fiske till kulturarbetare och en likaledes individuell resa mellan olika kollektiva klasspositioner och motsättningar. De senare klasserfarenheterna och insikterna ger åtminstone mig mera. Men kanske beror det på att slutsatserna här sammanfaller mera med mina egna erfarenheter som forskare i emigrationsorsaker och upplevelser av klasstruktur och misär både på den österbottniska och på den nyländska landsbygden. Michelsons bedömning av österbottnisk landsbygd, "snudd på klasslöst samhälle", har säkert en rätt god täckning men ifråga om den nyländska vore det nog en grov historieförfalskning. Litet enformigt blir det att diskutera klass utgående från motsättningen Helsingfors-Österbotten.

I förordet till *De Andra* sägs det att en av orsakerna till att "klassresa" inte blivit något begrepp på finskt håll är att alla har upplevt den. Det är troligen förenklat. Men avsaknaden i Finland av en synlig överklass – i motsats till Sverige – har säkert gjort resan lättare. Och kanske är det så att få mött en, relativt sett, liten finsk förmögen kulturell överklass – enligt Niklas Herlin i *De Andra* har det inte hunnit bildas någon sådan – och därmed har en individualistisk upplevelse av klassresan med otillräcklighet och skam som följd inte haft samma grogrund. Man har inte konfronterats med de "egna" herrarna i Helsingfors på samma sätt som de finlandssvenska "klassresenärerna".

Sophia Ehrnrooths upplevelse av den finska lastbilschaufförens helsingforshat visar att hatet på finskösterbottniskt håll huvudsakligen är geografiskt förankrat. Något motsvarande är svårt att uppvisa i Svenskfinland. "Antihelsingfors" tar sig mera moderata uttryck och nedtonas eller används vid

behov inom den borgerliga delen av den finlandssvenska samlingsrörelsen. Möjligen kan man därmed också på olika håll, medvetet eller omedvetet, dölja existerande gamla och nya klassmotsättningar inom den egna regionen. Debatterna inom Svenska folkpartiet verkar ofta ha drag av detta. Här ligger kanske också en av förklaringarna till skillnader i klassdiskussionerna på finskt och svensk håll. I motsats till de andra traditionella partierna (även Agrar/Centerpartiet) som haft klass som utgångspunkt har SFP som språkparti aktivt varit tvunget att försöka överbygga klasskillnaderna. Kanske själva medvetenheten om deras destruktiva betydelse för partiet lett till förnekelse.

Dragningen till de andra i bemärkelsen den andra språkgruppen visar sig vara ömsesidig. Hos Maria Antas och Kjell Westö mot det finska och hos Minna Lindgren mot det svenska. Dragningen är mera beroende av ett behov att frigöra sig från det som upplevts inskränkt i den egna gruppen än ett direkt avståndstagande. För Minna Lindgren är det en delvis finlandssvensk familjebakgrund som ligger till grund för intresset. På detta finns det många exempel. Intresset bland dem som saknar denna bakgrund verkar enligt flera undersökningar inte vara speciellt stort. Intressant är att Niklas Herlin inte bara tar upp finlandssvenska ekonomiska nätverk (Hanken) utan också berör den uteslutning från finlandssvenskt håll som drabbade finlandssvensken Tony Halme. Tony Halme är säkert inte den enda. Måne Alexander Stubb är en annan?

Med "de andra" kan också förstås invandrarna som får finna sig i arbeten som ofta inte motsvarar deras utbildning. Muhammed Hussein varnar för en ny etnisk underklass. I övrigt berörs invandringen och dess effekter på klasstrukturen i Finland inte alls. Kanske problematiken inte hör hemma här. Dessutom är invandringen så liten att fenomenet döljs av den allmänna ökningen av underklassen som för närvarande pågår. Men kanske denna ökning delvis kan döljas av tilltagande rasism.

I antologierna är det känslan av och frågor om tillhörighet och icke-tillhörighet som dominerar. För många klassresenärer verkar icke-tillhörigheten vara dominerande även om den tar sig olika uttryck, varierande mellan en känsla av att inte höra hemma någonstans och en känsla att vara fri. Och ibland

En diktstad värd att gräva fram

I min källare hittar jag Inga-Britt Wiks andra diktsamling *Staden* (Schildts, 1954.) Vad jag minns var det den första jag läste, antagligen för att jag tyckte om omslaget av Barbro Svedlin. Det är en enkel skiss med olivgröna fyrkanter, jag ser höga hus men tänker också på drömmar, hur man lätt rör sig i dem trots höjder och avstånd. På den brasilianska konstnären Vieira da Silva från samma tid, hennes bilder av bibliotek där böckerna samtidigt ser ut som fönster, och av trappor. Och i texten visar författaren att hennes associationer är bland andra just de här:

*Så ofta ligger natten stilla framför mej
och jag prövar den, avsats för avsats –*

Staden är en av de bästa finlandssvenska diktsamlingar jag har läst. Den påminner om Wiks allra sista böcker, på sina ställen finns rader som på ett underligt sätt nästan exakt liknar de sista sidorna hon skrev över 50 år senare i samlingen *Skriver i dagarnas bok* (Schildts, 2008) som kom ut postumt:

*Och ändå är döden bara ett slut där livet
tar vid på nytt –
Kampen gäller inte gränsen
utan balansen mellan liv och död som fyller
våra dagar*

Här var Wik cirka 23. Döden i konkret mening går i den här boken ut på atomklyvande. Det vilar ett löjets skimmer över dem som tar sig rätten att konstruera maskiner som bestämmer över allas död. Om man idag anser att 1950-talet var odemokratiskt undrar jag ändå om inte den demokratiska instinkten i det här avseendet allmänt har blivit svagare.

Liksom i drömmar, och hos peruanen César Vallejo som Wik tyckte om, för diktraderna in i olika rum och ut ur dem, går omärkligt över gränser mellan konkret och mentalt landskap, och växlar mellan olika människor på sätt som kan verka kaotiska när man bara har läst dikten några få gånger och inte ännu ser mönstren. Den konkreta staden kommer jag fram till är Paris. Ingen av våra städer på den här tiden hade någon "underjordisk järnväg för de stora människotransporterna." Och man låg inte med varann ute, ett fenomen som här verkar tilltala poeten, som hörde till en generation som ville frigöra sig från traditionella bojar och som skrev "mej" hur mycket svensklärare hon än var. Och kanske gör henne lite förskräckt. Det roliga uttrycket "bearbeta" verkar innehålla hela den tvetydighet:

*Vid floden bearbetar jag anhängarna av
källmystik
och frökult*

Staden är en ganska bortglömd bok. Den kräver med sitt tidsavstånd en långsam läsning, ibland måste man fundera på hur annorlunda ett ord som "suga" (som i "sjön suger") uppfattas av unga läsare idag. Boken bör finnas på antikvariat, på biblioteken, eller eventuellt på bibliotekens hyllor för avskrivna böcker. Förhoppningsvis inte inbunden på ett sätt som täcker omslagsbilden. Det är värt besväret att gräva fram den, i samlingen finns en rik egen värld som lever på samma sätt som en av dikterna säger:

*– han utviner skuggspel ur
klarnande ansikten innan staden sluter sig
på nytt och lämnar allt av möte
att förklaras i hans dikter*

ROBIN VALTIALA

kombinationer av dessa två. Någon strävan efter ett nytt klasskollektiv som kunde skapa en ny gemenskap och politisk kampanja märks inte i bidragen. Men att därav dra slutsatsen att klass inte existerar är nog att lura sig själv. Det är nog inte

heller den slutsats majoriteten av skribenterna drar. De två antologierna ger innehållsrika, varierande och vältecknade bilder av hur klass känns.

TOM SANDLUND

Bundna och fria danser

Tomas Janssons pjäs *Bunden* tar upp en missbrukarproblematik. Alltså handlar den om oss envar i gräll belysning. Hursa? Jo, för vi missbrukar alla något, tar till olika nussekuddar på vår jakt efter mening, autenticitet.

Narkomanen ställer fram ett Rorschachtest för oss att begrunda.

På Svenska Teaterns Mini-scen sker det under gynnsamma stjärnor. Den avskalade scenografin av Hanna Käyhkä i Tom Kumlins lugubra ljussättning är kliniskt effektiv. Klinik, väntrum, mörkrum, provrum, mottagning, rännsten, hem.

Vanligtvis talar man, inte bara i Bibeln, om fadern och sonen i nämnd ordning, men här passar det att nämna sonen först. Det är kring sonen det kretsar. Han är i huvudrollen. Fadern dock mycket mer än staffage.

Teater är kommunikation. Den brustna kommunikationen mellan far och son blir som en mellan stängerna svajande ribba, engagerar. Henrik Heselius är ett nytt namn. Han gör en utomordentlig tolkning som sonen. Bra är också Mikael Andersson som den i början strängt osäkra och undan för undan alltmer maktlösa och desperata fadern. Speciellt faderns kamp mot vårdmaskineriet kommer fram.

Regissör Piotr Cholodzinski har valt Tomas Janssons pjäs bland många som kommit till i den finlands-svenska textverkstaden. Pjäsen är en monologiskt framvällande diger duett, med sonen som klar solo-stämman. Definitivt mera Sarah Kane än Jon Fosse. Visst kan man säga att mera kunde vara skrivet mellan raderna i Janssons text, den kunde ha mindre ös och mer andakt. Musiken är också ofta mera avstannande är framdrivande.

Den tredje figuren på scen, Marc Svanström, står för Tomheten-Makten-Samhället-Vårdmaskineriet. Stumheten är talande. Men blicken är kall, ur de ögonen rinner inga tårar.

Lipusta revitty tähti

I december hade en utmärkt pauslös drygt en timme lång föreställning, *Lipusta revitty tähti*, premiär på den lilla Koko-teatern vid Långa bron i Helsingfors. Titeln ur fanan rivna stjärna tog i pjäsen mänsklig gestalt: det rörde sig om oppositionella, avvikare, rebeller – alltifrån Yrjö Kallinen (pacifist med fyra dödsdomar under inbördeskriget, senare bejublad talare och försvarsminister) till Anna Politkovskaja, som efter skolgång i USA blev avslöjande journalist i Tjetjenien med sorglig ändalykt i portgången till sitt hus. Förutom dessa hämtade dramat näring ur tjecken Jan Palachs brännoffer och några mindre kända oppositionellas liv.

Det var en blixtrande helhet som kvartetten Helena Kallio, Anna Veijalainen, Heikki Kujanpää och Jussi Nikkilä bjöd på. En i bästa mening fysisk teater där musik och dans naturligt ingick i helheten. Allt framfördes suggestivt i ett svep, utan scenbyten, med musik, ljus och videobild som invävda element. Det engagerande kollaget samlade en publik mestadels bestående av studerande, vilket bådar gott för teaterkonstens framtid.

”Var själv den förändring som du vill se i världen”, lydde pjäsens uppfordrande motto av Gandhi. Koko-teatern är en verklig fyrbåk i stan. I snart tjugo år har chefen Anna Veijalainen bjudit på ”fattigmans-teater” tillkommen under ”prekariatets” stjärna, framväxt och -värkt med stor sensibilitet. I en *Hbl*-intervju inför premiären sa Helena Kallio, primus motor för detta samarbete, bland annat: ”Jag är allergisk för teater som inte har något innehåll”.

TOM ÖSTLING

